

Алесь АЛЯШКЕВІЧ

ВЯДЗЬМАРКА

Атрад ліцвінскіх вояў маўкліва скакаў па вузкай лясной дарозе, якая вужакай віляла сярод высокіх стройных соснаў. На чале вершнікаў ехаў у серабрыстых латах статны русавалосы князь Светавар. Па-леткаваму загарэлы мужны твар знатнага ваяра быў, нягледзячы на светлы сонечны дзень, панурым і задуменым. Колькі тыдняў таму ён са сваёй харугвай здзейсніў вылазку з Літвы ў землі Лівонскага ордэна ў адказ на леташні напад крыжакоў на Трокі — радавое гняздо князя. Ліцвіны абклалі крыжацкі бург у Куроніі, але неўзабаве на дапамогу варожаю гарнізону падышоў са сцягамі сам лівонскі магістр. Пасля жорсткага няроўнага бою князь Светавар вымушаны быў адступіць ад сцен варожай цытадэлі. З рэшткамі дружыны ён пятляў па лясных дарогах і сцяжынах. За імі неадступна ішлі па пятах крыжакі. Перакрываючы ліцвінам зваротную дарогу на радзіму, яны прыціскалі дзёрзкіх вояў да неспакойных прахалодных водаў Варажскага мора, маючы намер давяршыць на ягоных стромкіх берагах іх канчатковы разгром.

Сонца ўжо схілілася да заходняга небасхілу, калі спацелыя ад летняй спякоты вершнікі нарэшце вырваліся з лясной засені на шырокі дол і іх зроку раптам адкрылася незвычайнае відовішча: доўгая блакітная паласа мора і перад ім на высокім пакатым пагорку, нібы тая скала,

вялікае пасяленне, абгароджанае шчыльным завостраным частаколам. Гэта было паселішча жамойтаў – даўніх хаўруснікаў Літвы, якія, нягледзячы на тое, што на іх землях цяпер уладарылі крыжакі, захоўвалі ўсё ж свае ўласныя звычкі і здабыткі. Дзесьці там за высокай сцяной частаколу і россыпам драўляных жылых забудоваў таіўся велічны паганскі храм багіні Аўштры – ранішняй зары, жонкі наймагутнага Перуна. Само ж капішча нябеснага бога грому знаходзілася зараз у Троках, якімі валадарыў князь Светавар, і жыхары якога яшчэ з’яўляліся напалову хрысціянамі і паганцамі.

Варта, што стаяла пры браме, яшчэ здалёк змеціла ліцвінскіх вершнікаў. Таму пры іх набліжэнні хутка расчыніла тоўстыя дубовыя створцы. І атрад паволі ўехаў ў пасяленне. Дарытлівыя жыхары ад малога да вялікага павалілі з прыземістых хат гурмой на вуліцу, узнёсла віталі гасцей на мясцовай мове:

– Lietuviai! Draugai!.. Sveiki, dražūs kariai! Sveiki, draugai!..¹

Вершнікі неўзабаве прыпыніліся ля вялікага драўлянага дома, што стаяў у цэнтры жамойцкага пасялення. З яго да іх выйшаў у светлых строях пажылы сівы старэйшына. Спешыўшыся, князь Светавар зычліва павітаўся з мясцовым правадыром:

– Labas diena!² Рады вітаць цябе, мудры Кушніс, у тваім прыгожым паселішчы і бачыць цябе ў добрым гуморы і здароўі!

— Su atvykstant!³ І я рады бачыць цябе, слаўны кунігас Трокаў! — гучна мовіў у адказ пажылы жамойцкі ўладар на мове ліцвінаў. — Якія-такія ветры занеслі цябе ў наш далёкі глухі закутак?

— Ды ў паходзе я быў з харугвай у Куроніі, мудры Кушніс, — хутка адказаў Светавар. — Цяжкі бой выдарыўся. Ідуць зараз па нашых слядах крыжакі. Прашу на колькі дзён прыгулку для сябе і вояў сваіх верных. Стамліся мы моцна ў дарозе. Перадыхнуць і падсілкавацца б крыху воям і коням, набрацца сілы.

— Сябрам мы заўжды радыя! — прамовіў ветліва жамойцкі правадыр. — Уладкуем тваіх вояў па дварах. Цябе ж, мужны кунігас, запрашаю прыпыніцца ў маім доме, адвячэраць і выпіць гарачага траўнага напою! Да таго ж у добры дзень завітаў ты да нас. Сёння ўвечары свята ў гонар нашай слаўнай нябеснай заступніцы Аўштры! Будзе высокае вогнішча!

— Абавязкова наведаем капішча і ўскладзём да ног найсвятлейшай багіні свае шчырыя падарункі! — гучна мовіў князь Светавар і, ступіўшы да старэйшыны, шчыра абняўся з ім, бо ведаў Кушніса яшчэ з тых часоў, калі той служыў сотнікам у бацькавай дружыне — адсюль і ягоныя добрыя веды мовы хаўруснікаў.

Ліцвінскіх вершнікаў, якія спешыліся, пачалі разбіраць і разводзіць па дварах жыхары. Князь Светавар жа, даверыўшы баявога каня маладому слуге, прайшоў разам з Кушнісам у ягоны прасторны дом.

Вячэра ў старэйшыны зацягнулася да заходу сонца. Да капішча Аўштры, што знаходзілася непадалёк ад мора на ўскраіне сасновага бору, правадыры рушылі ўжо ў прыцемках — ад пасялення да яго вяла ўтаптаная сярод прыбярэжных скал сцяжына. Гэта была велічная без страхі прамавугольная забудова з тоўстых бяревенняў, мо сто аршынаў у шырыню. Апынуўшыся ў храме, князь Светавар агледзеўся. Мясцовыя жыхары паступова напаўнялі шырокія ягоны ўнутраны двор, пакорна выстройваліся ўздоўж сцен. Пасярэдзіне ж капішча рос магутны разгалісты дуб. Прама перад ім узвышаўся велічны, ростам у тры чалавекі, ідал Аўштры. У руках багіня трымала бліскучую зорку. Перад ідалам месціўся нешырокі алтар, да якога вялі каменныя ступені. На ім ва ўнутраным паглыбленні сцяны палала вечнае непагаснае полмя, якое разам з факеламі на сценах асвятляла капішча. Натоп па загадзе старэйшыны расступіўся, і неўзабаве на ўзвышшы перад алтаром з'явіліся маладыя жрыццы-вайдэлоткі — у белых палатняных кашулях і з кветкавымі вянкамі на галовах. Яны распачалі павольныя рытмічныя рытуальныя рухі пад нягучны спеў. Старая жрыца ў шэрым доўгім сарафана наблізілася да агню са збанам, падліла ў яго масляную вадкасць. Полмя тут жа заварушылася, сіганула яскравым стаўпом у неба. І раптам у ягоных залацістых промнях паўстала маладая статная вайдэлотка, у белых строях з распушчанымі густымі попелнымі валасамі, якая грацыёзна ўзыхля па прыступках да статуі Аўштры. Князь Светавар міжволі пашырыў вочы. Ён упершыню назіраў такую непаўторную дзясвочую

прыгажосць. Стан маладой жрыцы быў настолькі гнуткі і рухі дасканалымі, ейны ж чысты беласнежны твар з выразнымі светлымі поўнямі праменіў такім непадкупным натхненнем і святлом, што здавалася — гэта сама зорная багіня сышла з нябёс і ўвасобілася ў дзіўную вайдэлотку.

Жрыца, прыпыніўшыся ля ідала, азірнулася на натоўп, які схіліў свае галовы перад нябеснай апякункай ў пакоры. Позірк ейных вялікіх воч на імгненне з цікаўнасцю затрымаўся на знатным гасці, што стаяў поруч са старэйшынам. Потым яна павярнулася да статуя, паволі апусцілася на калені і працягнула ўгору свае тонкія рукі.

— Oi, didelis šlovingą deivė ryto Aušra! Mergelė žvaigždžių mūsų! — паляцелі, бы песня, у неба шчырыя дзвячочыя словы. — Vietoje šito savo gailestingumą. Ne palikti vaikūs tavo ištikimų vienus bėdoje ir vienatvėje. Nu jiems šviesa ir šiluma! Tegul užpildyti savo namuose duona ir meile!..⁴

Пранізлівыя ўзнёстыя прызывы жрыцы суправаджаліся рытмічнымі рухамі белых вайдэлотак і іх працяжнымі воклічамі: «Oi, didžioji ryto Aušra!»⁵

— Oi, didžioji ryto Aušra! — гучна азваўся натоўп у капішчы.

Служэнне багіні доўжылася да першых яскравых зорак на пачарнелым нябесным прасцірадзе. Па вяртанні ў дом старэйшыны князь Светавар доўга не мог змружыць павекі. Перад ягонымі вачыма стаялі выразныя віры вайдэлоткі, бы тыя празрыстыя веснавыя крыніцы, з якіх піў бы, здавалася,

вечна. Яны прымушалі сэрца мужага ваяра пачашчона біцца...

Раніцой князь з тузінам узброенных вершнікаў скіраваўся ў лясны гушчар на паляванне, каб папоўніць для далёкай зваротнай дарогі дамоў прыпасы. Ём пашанцавала да поўдня адсачыць і забіць чатырох дзікоў. З багатай здабычай ён адаслаў вояў у пасяленне. Сам жа павярнуў каня ў бок капішча, што стаяла на ўскраіне бору. Дзесьці непадалёк ад яго месцілася жыллё вайдэлотак, і ў сэрцы князя варушылася тайная надзея сустрэцца з дзіўнай маладой жрыцай, якая так уразіла яго мінулым вечарам.

Гурт прыземістых драўляных хат, агароджаных частаколам, ён адшукаў сярод маладога густога зарасніку, што прымыкаў да бору. Ля іх бачыўся няспешны гаспадарчы рух прыслугі. Саміх вайдэлотак на падворку не было відаць. Колькі часу паназіраўшы яшчэ па-за частаколам за прыслугай, малады ваяр падаўся да мора, каб крыху асвяжыцца ў ягоных чыстых прахалодных водах ад душняй сонечнай спякоты, што стаяла на двары. Пакінуўшы каня ў зацены прыбярэжных скалаў, князь ступіў да падсвечанага промямі спакойнага воднага блакіту і, узяўшы вочы, збянтэжыўся, міжволі замёр на месцы, бы той статуі. Крыху збоку ад яго ў моры пляскаліся маладыя жамоіткі-вайдэлоткі — голыя, з распушчанымі мокрымі валасамі. Забачыўшы няпрошанага гасця, яны з крыкам пужліва выскачылі з вады на жоўтую пляму берага і, ухапіўшы адзенне, пабеглі да недалёкіх скалаў. У вадзе засталася толькі іхняя маладая правадырка-жрыца, якая па

шыю адступіла ў водны блакіт і адтуль пазірала на знатнага ваяра сваімі смелымі марскімі бурштынамі.

— Можа, высакародны кунігас нарэшце адвернецца, дазволіць беднай дзяўчыне выйсці на бераг і апрануцца? — раптам з мяккім дакорам у голасе загаварыла да ваяра вайдэлотка на ягонай мове.

Светавар хіткам галавы скінуў з сябе аняменне ад надзвычай прыгожага дзявочага цела, што зараз назіраў, і выганчанасць форм якога празрыстая водная коўдра хутчэй нават падкрэслівала, чым утойвала, віноўна вымавіў:

— Прабач, чароўная вяшчунка. Я не ведаў, што ты тут са сваімі сяброўкамі. Проста хацеў выкупацца.

І адварнуўся да скалаў. За спінай данесліся лёгкія ўсплёскі вады, і неўзабаве з берага пачуўся спакойны голас вайдэлоткі:

— Усё. Слаўны кунігас можа паказаць мне свой мужны твар! Светавар павярнуўся. Вайдэлотка стаяла перад ім ужо ў лёгкім светла-шэрым сарафанае, статная, бы сасна, з распушчанымі валасамі, якія мокрымі іскрыстымі хвалямі спадалі на тонкія плечы. Вялікія дзявочыя віры пазіралі на яго задзірліва і крыху звысоку.

— Бачу, кунігаса крыху здзіўляе, адкуль я так добра ведаю мову яго слаўнага народа? — Бліснулі ў вачах вайдэлоткі задорныя іскрынкі.

У Светавара на нейкі час адняло мову, але тут жа ён згодна хітнуў галавой.

— Ды ўсё проста. Маці мая з радзімы кунігаса. Бацька некалі быў адважным воем. Хадзіў з Літвой у паходы на

ворагаў. Бліз Трокаў і сустрэў аднойчы маці і закахаўся, — патлумачыла дзяўчына.

— Зразумела, — нарэшце, набраўшыся сілы, здолеў вымавіць Светавар. — І дзе ж зараз твае бацькі, прыгожая вяшчунка?

— Бацька загінуў у баі з крыжакамі. Маці ж колькі летаў таму памерла, не перанесла страты мужа, — сумна прамовіла вайдэлотка і прапанавала знатнаму ваяру: — Пройдземся па бары. Хай падсохнуць крыху валасы, — злёгка паварушыла яна сваімі мокрымі хвалямі.

— Пройдземся, — пагадзіўся Светавар і кінуў галавой у бок недалёкіх скал, за якімі схаваліся нядаўна голыя вайдэлоткі. — А як жа сяброўкі?..

— Ды іх так напужаў слаўны кунігас сваім мужным выглядам, што яны даўно ўжо ўсе пахаваліся па сваіх хатніх кутах! — весела ўсміхнулася вайдэлотка.

Яны паволі рушылі да стройных соснаў, якія красаваліся пышнымі зялёнымі шыпулькамі непадалёк ад мора. Услед за імі ціха пасунуўся і верны баявы конь ваяра.

— Мірута, — нягучна назвала сваё імя вайдэлотка, ледзь яны дасягнулі лясных стройных соснаў.

— Светавар, — коратка кінуў у адказ ваяр і пацікавіўся ў чароўнай спадарожніцы: — Не цяжка быць служкай пры капішчы Аўштры? Чуў дзесьці, што Аўштра вельмі свавольная і капрызная багіня. З ёй нават часта не можа справіцца сам наймагутны Пярун.

— Так, Аўштра лічыцца жонкай Пяркунаса. І сярод людзей ходзяць гаворкі, што яна як быццам здраджвае яму

на нябёсах з Месяцам. Тады і злуе наймагутны Пяркунас і пасылае ў гневе свае страшныя маланкі на гаротную зямлю, — хутка адказала вайдэлотка. — Толькі я лічу наконт здрады Аўштры мужу — гэта не больш чым злыя людскія наветы. Відаць, слаўны кунігас сам не раз бачыў, як устае на золку ранішняга Аўштра! Якая яна светлая і чароўная! І які робіцца навакол яе чысцоткі і бялюткі свет! Ці можа такая нябесная прыгажосць мець злое і свавольнае сэрца? Нават ад нас, верных ёй вайдэлотак, найсвятлейшая Аўштра патрабуе шчырасці, чысціні і цнатлівасці на ўсё зямное жыццё!

— Гэта значыць, вайдэлотка ніколі не выйдзе замуж і не будзе мець сям'і? — страпянуўся знатны ваяр.

— Робячыся служанкамі Аўштры, мы даём перад нябёсамі зарок нявіннасці, бо толькі цнатлівай вайдэлотцы можа адкрыць свае нябесныя таямніцы ранішняга зара! — вымавіла дзяўчына. — У Троках, наколькі я ведаю, дзе палац слаўнага кунігаса, знаходзіцца капішча наймагутнага Пяркунаса. Але я чула, быццам сам мужны ваяр зараз пакланяецца іншаму богу? — Запытальна зірнула яна на Светавара.

— Так, я прыняў веру Хрыстову, — нягучна адказаў той.

— Кунігас пакланяецца цяпер богу крыважэрных крыжакоў? — Бліснуў у светлых вачах дзяўчыны недаўменны агеньчык.

Глухія гукі, якія раптам данесліся з глыбіні бору, прымусілі знатнага ваяра і маладую жрыцу насцярожыцца. Светавар жэстам рукі папрасіў чароўную спадарожніцу

заставацца на месцы, сам жа аспярожна рушыў да лясной дарогі, адкуль ужо чуўся выразны конскі тупат. Неўзабаве ён вярнуўся да вайдэлоткі, шэптам мовіў:

— Крыжакі, лёгкія на ўспамін.

— Трэба папярэдзіць усіх у паселішчы, — ціха прапанавала Мірута. Светавар згодна хітнуў галавой і, паклікаўшы каня, узгробся ў сядло.

Працягнуўшы вайдэлотцы руку, ён дапамог ёй сесці за спінай...

Расставіўшы сваіх вояў уздоўж абарончага частаколу, князь Светавар разам са старэйшынай Кушнісам узышоў па лесвіцы на драўляную вежу, што ўзвышалася поруч з брамай. Змяркалася. Сонца на захадзе села, пакідаючы на марскім люстэрку далёкія ружовыя водблескі. На ўсходзе ж перад пасяленнем амаль усю бачную прастору займаў вораг. Крыжакі, акружыўшы свой стан павозкамі, запальвалі побач з шэрымі шатрамі нанач вогнішчы.

— Здаецца, наклікалі мы на ваш гасцінны дом бяду, — вінавата мовіў старэйшыне князь Светавар, пільна аглядаючы з вежы варожы лагер.

— Ды не тужыся аб гэтым моцна, добры кунігас, — вымавіў у роздуме сівы правадыр жамойтаў. — Ты ж адразу па прыездзе да нас папярэдзіў, што за вамі ідуць следам крыжакі. Ноччу, падобна, яны не збіраюцца рабіць на нашыя ўмацаванні напад. Раніцой жа прыкінем, як ад іх адбіцца. — Павярнуўшыся, старэйшына пачаў няспешна спускацца па лесвіцы з вежы.

Светавар яшчэ раз уважліва азірнуў варожы стан.

Атрад крыжакоў, які стаяў перад пасяленнем, налічваў больш за тысячу мячоў. Што яны змогуць заўтра ім супрацьпаставіць? Дзве сотні вояў разам з мясцовымі жыхарамі? І нетрывалае ўмацаванне ў выглядзе драўлянага частаколу? Тады чаму твар мудрага мясцовага правадыра колькі імгненняў таму захоўваў спакой? Яго зусім не хвалюе лёс жыхароў свайго пасялення, ці што?..

Ноччу князь спаў неспакойна. Варочаўся. Аніяк не мог пазбавіцца ад змрочных думак.

Раніцой ён у латах прайшоў да сваіх вояў, якія выстройваліся ў ланцуг уздоўж абарончага частаколу. Дзень абяцаў быць пахмурным. З мора дзьмуў прахалодны паўночны вецер. Спацелае шэрае неба зацягвалі вялікія калматыя хмары. Ступіўшы да назіральнага вакенца ў браме, князь бегла агледзеў варожы стан. У ім назіраўся рух нямецкіх крыгераў — тья выстройваліся ў баявыя дзіды перад шапкамі шатроў. Наперадзе іх бачыліся на конях закаванія ў браню рыцары.

— Падрыхтавацца да бою! — аддаў кароткі загад князь сваім воям і азірнуўся на натоўп жыхароў, што сабіраўся за ягонай спінай насупроць абарончай вежы — дзе ж старэйшына са сваімі мясцовымі воямі? І ў здзіўленні павёў брывамаі.

Уздоўж натоўпу, які расступаўся, велічна ішлі вайдэлоткі з запаленымі факеламі ў руках. Узначальвала шэсце служанак Аўштры Мірута — у доўгай ружовай кашулі з чырвоным кветкавым вянкком на галаве. Дасягнуўшы частаколу, жрыца грацыёзна ўзышла па

лесвіцы на вежу і працягнула да змрочнага неба свае тонкія рукі. Пачуўся распеўны ўмольны прызыў да нябесных багоў.

Услухваючыся ў чужую мову, князь Светавар зразумеў толькі, што жрыца звяртаецца адначасова да багіні Аўштры і ейнага мужа-волата Перуна. І просіць у іх дапамогі – каб саслалі яны з нябес на галовы лютага ворага свае грывучыя вогненныя стрэлы.

І вось дзіва! Нябеснае прасцірадла раптам пацямнела, яго прашылі страшныя бліскучыя маланкі і гром. Вогненныя нябесныя стрэлы снапамі пранізалі за брамай крыжацкі стан.

– Šlovė ir garbė jums, didieji dievai!⁶ – Схіліла на вежы галаву перад нябёсамі ў знак удзячнасці маладая жрыца.

– Šlovė ir garbė jums, didieji dievai! – апусціўся ў пакоры на калені ўнізе натоўп.

Збянтэжаныя і перамяшаныя ўдарамі маланак варожыя рады тым часам у паніцы беспарадкава адступалі ад пасялення да выратавальнага лесу.

– Нехе! Нехе!..⁷ – чуўся напужаны роў крыжацкіх райгараў.

«Вядзьмарка і толькі!» – ківаючы галавой, падумаў князь Светавар таксама пра маладую жрыцу-жамойтку і, ледзь варта рухава адчыніла па ягонаму знаку браму, уласна загадаў сваім воям:

– Па конях! Ворагу – пагоня!..

Калі ліцвінская сотня выехала з пасялення, ёй у якасці

ўзнагароды ў пакінутым варожым стане дасталіся крыжацкія прыпасы і колькі ацалелых ад агню шатроў.

— Ну вось, харчамі на зваротную дарогу дамоў вы, лічы, разжыліся! — весела сустрэў у браме ліцвінскага ваяводу старэйшына Кушніс.

— Заўтра мы пакінем ваш гасцінны дом, каб не наклікаць на яго больш бяды, — хутка мовіў яму князь Светавар і, аддаўшы загад воям падзяліцца здабычай з мясцовымі жыхарамі, павярнуўся, прышпорыў каня да Варажскага мора.

Выкупаўшыся ў прахалодных водах, ён апрануўся, рушыў уздоўж берага да месца, дзе ўчора незнарок натрапіў на вайдэлотак, у тайнай надзеі сустрэць там Міруту, якая сёння адразу пасля паніковых уцёкаў крыжакоў пакінула спешна паселішча. Жрыцу ён адшукаў сярод вострых бурых скалаў. Седзячы на невысокім плоскім камені, дзяўчына задуменна ўзіралася ў бясконцы водны блакіт.

— Гэ, добры кунігас! — ледзь Светавар наблізіўся, усміхнулася вайдэлотка. — Як, задаволены, храбры ваяр, сваёй сёняшняй здабычай у ворага?

— Здавальненне ад здабычы ў мужных вояў бывае толькі тады, калі яны ў баі разгромяць ворага. Сёння ж ён сам кінуўся наўцёкі, — хутка адказаў Светавар.

— Прагуляемся крыху, — устала дзяўчына з каменя. — Люблю глядзець на мора. Калі на сэрцы нуда ці трывога, яно заўсёды заспакойвае.

Яны паволі рушылі уздоўж залацістай берагавой стужкі.

Пры бачанні поруч выганчанага дзявочага стана знатны ваяр адчуваў нясмеласць і нейкае незразумелае дрыготкае трымценне ў грудзях.

— Не разумею, як у чароўнай вяшчункі атрымалася гэткае дзіва — падпарадкаваць сваёй волі нябесныя маланкі? — абы не маўчаць, спытаўся князь.

— Гэта воля наймагутнага Пяркунаса і дзівоснай Аўштры! — хутка адказала Мірута. — Добры ж кунігас сам, нягледзячы на тое, што пакланяецца цяпер іншаму богу, пакінуў у сваім вялікім паселішчы капішча волата грому.

Светавар хацеў быў запярэчыць сваёй чароўнай спадарожніцы, што Бог на нябёсах адзіны, але стрымаўся. Відаць, не зразумее тое паганская вяшчунка.

— А хто чакае слаўнага ваяра дома ў Троках? — раптам пацікавілася спадарожніца.

— Ды, акрамя служак, ніхто, — нягучна вымавіў Светавар, змоўчыўшы пра сваю маладую княгіню, што летаў з тры таму памерла ад раптоўнай хваробы, не пакінуўшы яму спадчыннікаў. Гэту цяжкую страту валадар Трокаў перажываў доўга. У сваім палацы, дзе ўсе сцены нема сведчылі аб пайшоўшай любай, амаль не затрымліваўся. Шукаў забыцця ў баявых паходах і бітвах з ворагамі. І вось сустрэча з гэтай надзвычай прыгожай маладой жамойткай растапіла лёд у сэрцы знатнага ваяра.

— Ну, мне ўжо час ісці. Патрэбна гатавацца да вечаровага служэння Аўштры. — Прыпынілася дзяўчына ля сцяжыны, якая вяла ад мора да жытла вайдэлотак.

Колькі імгненняў яна задуменна ўзіралася ў пахмурны

нябесны блакіт.

— Як я разумею, заўтра знатны кунігас ад'язджае дамоў?— ціха спыталася Мірута.

— Так, нам пара вяртацца на радзіму, — хутка кінуў Светавар. — Загасціліся мы ўжо ў вашым закутку. Ледзь не наклікалі на яго бяду.

— Што ж, жадаю слаўнаму кунігасу гладкай дарогі, — адчуўся ў голасе вайдэлоткі сум. — Як у нас кажуць: *Воп voyage!*⁸

Яна павярнулася і таропка, не азіраючыся, пайшла па сцяжыне. Князь Светавар узрушана праводзіў яе позіркам. Няўжо вось так усё скончыцца — дзяўчына схаваецца ў бары, і ён больш ніколі не пабачыць ейных дзівосных светлых зорак?

У паселішча ён вярнуўся пад вечар і адразу рашуча скіраваўся да дома старэйшыны. Кушніс запрасіў знатнага гасця адвячэраць. Уважыўшы сівога правадыра, Светавар адведаў стравы з марской рыбы, папіў гарачага траўнага напою. І звярнуўся да старога з тымі думкамі, якія валодалі ягоным сэрцам.

— Моцна падабаецца мне, мудры Кушніс, адна ваша дзяўчына. Усе думкі і днём і ноччу мае адбірае, — шчыра мовіў ён да мясцовага правадыра. — Аддай за мяне замуж Міруту. Як вярнуся ў свой кут, вышлю табе за яе багатыя дары!

Твар сівога жамойга пашарэў.

— Што ты, слаўны кунігас, — спалохана вымавіў ён. —

Мірута ж — вайдэлотка! Яна давала зарок нявіннасці і вернасці нябеснай Аўштры! Калі мы па ўласным жаданні парушым гэты завет, багі ўгневаюцца і пашлюць на наш гаротны народ свае страшныя нябесныя кары! Таму прабач, добры кунігас, не ў маёй волі дапамагчы тваёй шчырай сардэчнай просьбе, — цяжка ўздыхнуў старэйшына.

Князь Светавар — змрочны і расхвеляваны — пайшоў у сваю спачывальню. Ноччу доўга не мог заснуць ад тужлівых думак...

На золку ліцвінская сотня пакідала гасціннае жамойцкае паселішча. Праводзіць хаўруснікаў у дарогу выйшлі амаль усе ягонья жыхары. Шчыра абняўшыся на развітанне са старэйшынай Кушнісам, які даў на колькі дзён ім прытулак, князь Светавар ускочыў на баявога каня і не стрымаўся, міжволі пашукаў вачыма сярод натоўпу Міруту. Але маладой вайдэлоткі сярод жанчын, што жадалі ліцвінам шчаслівай дарогі, не прыкмеціў.

«Развіталася з табой учора. Таму і не прыйшла», — няпэўна разважыў ваяр і скіраваўся ўслед за сваімі воямі.

Апынуўшыся ўжо за брамай пасялення, ён прыпыніў на імгненне каня, азірнуўся на той кут лесу, дзе знаходзілася жыллё вайдэлотак. Выразныя вочы прыгожай жрыцы раптам паўсталі перад ім, бы тья далёкія вечаровыя бліскучыя зоркі. Няўжо ён вольна проста ад’едзе і больш ніколі іх не пабачыць? Ад гэтай невыноснай думкі ў сэрца ваяра нібы ўпілася вострая стрэмка.

«Вядзьмарка!» — у адчай падумаў ён пра вайдэлотку.

І раптам у галаве князя маланкай пранесліся

выратавальныя думкі.

«Чакай, як гэта казаў учора старэйшына наконт Міруты? Здаецца так — калі мы па ўласным жаданні парушым ейны зарок, то багі ўгневаюцца на нас. А калі не па сваёй волі?.. Калі ён проста выкрадзе вайдэлотку... Што тады? Паганскія багі разгневаюцца толькі на яго, Светавара!»

— Я хутка! — кінуў князь шыракаплечаму сотніку, які ехаў непадалёк, і таропка завярнуў каня ў бок паганскага капішча.

Жрыцу ён знайшоў непадалёк ад спакойных сіняватых водаў мора. У доўгім светлым сарафане яна стаяла на невысокім пагорку і, працягнуўшы рукі да ранішняй зары, нешта ў суме пранікліва сабе нашэптвала. Ледзь Светавар, асадзіўшы каня, саскочыў поруч з ёй на зямлю, дзяўчына страпянулася, рэзка павярнула галаву.

— Dangiškieji dievai!⁹ Ты, мужны кунігас? Навошта вярнуўся! Мы ж учора назаўжды развіталіся! — пачуўся ўзрушаны дзявочы голас. — Я толькі што прасіла вялікую Аўштру, каб яна зберагала цябе ў дарозе.

— Я не ведаю, хто ты, — з хваляваннем дакрануўся рукой ваяр да тонкіх плеч вайдэлоткі, — багіня нябесная ці ж зямная дзяўчына? Толькі моцна кранула ты маё сэрца. Дзе б ні быў, куды б ні ехаў, што ні рабіў — усе мае думкі толькі аб табе... Калі ты дзяўчына, будзь маёй жонкай. Я — знатны валадар, але з гэтага моманту буду табе верным слугой і ўскладу да тваіх ног усе кветкі маёй зямлі!

Мірута ціха прыхінула хвалю сваіх бялявых валос да грудзей статнага ваяра.

— Пра што ты, добры кунігас, — усхвалявана шапталі ейныя вусны. — Ці не ведаеш, хто я? Я ж вайдэлотка! Нават калі б жадала быць тваёй абранніцай, усё роўна не змагла б выканаць тваю волю. Бо дала нябесным багам зарок захоўваць нявіннасць і чысціню да скону свайго. Таму сядай на каня, скачы ад мяне да сваіх вояў, слаўны кунігас! — Рашуча адняла ад грудзей ваяра дзяўчына галаву. — І забудзь пра мяне. Назаўжды забудзь!

Павярнуўшыся, Мірута таропка пайшла ў бок жытла вайдэлотак.

«Бог адзіны! І хай даруе мне тое, што зараз учыню!» — узрушана падумаў Светавар і, ускочыўшы на каня, хутка дагнаў на сцяжыне вайдэлотку, падхапіўшы яе, паклаў упоперак сядла...

На адпачынак нанач ліцвінская сотня спынілася пасярод лугу на пакатым пагорку. Былі разбіты захопленыя ў крыжакоў шатры і выстаўлена варта.

Неба на ўсходзе пачынала ўжо прабіваць бяглае перадсвітальнае марыва. Князь Светавар адплюшчыў вочы, ласкава пакасіў позірк на Міруту, якая ляжала поруч на мяккім подсціле, утыркнуўшыся пышной галавой у ягонае аголенае плячо. Дзяўчына, да грудзей захінутая лёгкай паходнай коўдрай, таксама ўжо не спала. Позірк ейных задуменных воч адсутна прабягаў па шэраму шоўку шатра.

— Ну і што цяпер са мной будзе, слаўны кунігас? — ціха мовіла яна, адчуўшы далікатны рух мускулістай рукі

ваяра. — Я парушыла зарок, які давала нябесным багам. Цяпер мяне засунуць у мяшок разам з сабакамі і катамі і скінуць з высокага абрыву ў мора.

— Ты ніколі ўжо не вернешся ў сваё пасяленне. Па прыездзе ў Трокі будзеш вялікай княгіняй. І потым, не па ўласнай волі ты апынулася ў мяне — я ж выкраў цябе, — мякка дакрануўся пальцамі Светавар да аголеных дзявочых плеч.

— Выкраў бы ты мяне, светлы кунігас, каб гэтага я сама тайна ў сэрцы не жадала, — ціха запярэчыла Мірута. — Мы, вайдэлоткі, калі што, здольныя сябе абараніць...

Шолах ля шатра прымусіў маладых людзей спыніць размову.

— Светлы князь! Дазволь увайсці! — З'явілася ў прыадкрытым праёме шатра каранастая фігура сотніка Міхайлы.

— Слухаю цябе, — падаў голас Светавар.

— Прабач, добры князь, што вымушаны патрывожыць твой спакойны сон, — таропка прамовіў воін. — Але варта змеціла бліз нашага стана крыжакоў!

— Падымай, сотнік, стан. Усім воям — неадкладны збор! — гучна загадаў князь Светавар і, па адыходзе памочніка, узняўся з подсілу.

Ледзь ранішнія залацістыя промні сонца асвятлілі лог, ліцвінская сотня пры поўным узбраенні выстраілася ланцугом на пагорку. Князь Светавар пільна азірнуў наваколле. Усе бліжэйшыя подступы да іх стана займала ашчаціненая дзідамі і мячамі шматлікая крыжацкая

конніца. Ліцвіны былі ўзятыя ў шчыльнае кальцо.

— Добрыя тры харугвы будзе, — прыкінуў на вока сілы праціўніка сотнік Міхайла, што сядзеў на рослым кані побач з правадыром. — Не вырвацца нам з іх моцных ціскоў!

— Схітрыў крыжацкі камандор, — мовіў у роздуме князь Светавар. — Ля пасялення ўцёкі толькі паказаў. На самай жа справе пайшоў лісой за намі, выследзіў і акружыў у зручным месцы.

— Што ж рабіць будзем? — занепакоена спытаўся ў князя сотнік. — У адкрытым баі доўга нам не пратрымацца. Амаль у дзесяць разоў перавага ў мячах у крыжакоў. Накінуцца з усіх бакоў, змяшаюць нашы рады. Мо папросіш сваю госцю, — хітнуў ён галавой у бок вайдэлоткі, якая сядзела на белым кані непадалёк ад Светавара: — Няхай сваімі заклёнамі яшчэ раз паспрабуе наспаць з неба на ворага вогненныя стрэлы.

Дзяўчына, падобна, пачула словы сотніка, бо спрытна саскочыла з каня.

— Я паспрабую, — нягучна мовіла яна і, ступіўшы наперад, працягнула да неба свае выганчаныя рукі.

З дзявочых вуснаў паляцелі ўжо знаёмыя князю Светавару ўмольныя словы да нябеснай багіні Аўштры і ейнага мужа Перуна. Вайдэлотка паўтарыла сваю шчырую просьбу двойчы, але нябёсы заставаліся раўнадушнымі да ейных гарачых прызываў. Аніякіх чорных хмараў, толькі рэдкія белыя аблокі паволі праплывалі па блакітнай нябеснай тканіне.

— Нябесныя багі больш не адклікаюцца на мае

ўмольныя просьбы. — Павярнуўшыся да знатных ваяроў, сумна апусціла рукі вайдэлотка. — Я парушыла зарок нявіннасці і, як відаць, найсвятлейшая Аўштра за гэта пакрыўдзілася на мяне.

— Што ж, — уздыхнуў князь Светавар, — будзем тады стаяць тут на пагорку і біцца з ворагам да апошняга воя. У палон да крыжакоў не пойдзем! Лепш смерць у баі, чым ганебнае рабства ў ворага! — рашуча дадаў ён і раптам убачыў, як, выхапіўшы меч з ножан воя, што дапамагаў Міруце сесці ў сядло, дзяўчына віхурай панеслася на крыжакоў.

— Нехе! Нехе! Sehen Sie, die Nexe!¹⁰ — данёся з нізіны перапалох нямецкіх райгараў.

— Усе за мной! — рашуча ўзняў меч князь Светавар і падсцягнуў наперад каня.

Ліцвінская сотня ўдарыла ў самое сэрца варожых радоў — туды, дзе стаяў пад значкамі і сцягамі сам доблесны крыжацкі камандор. Вораг не чакаў падобнага спрыту ад нешматлікага праціўніка. Ягонья рады дрыгнулі, змяшаліся, падаліся ў бакі. І ліцвінам пасля кароткай жорсткай сутычкі з лівонцамі ўдалося прабіць сабе дарогу да выратавальнага лесу, што цягнуўся зялёнай паласой на даляглядзе. Сотнік Міхайла да таго ж зааркніў і паланіў варожага правадыра.

На мяжы пералеску Светавар прыпыніў злёгка каня, у хваляванні агледзеўся. Воі веерам услед за ім дасягалі выратавальнай зацены дрэваў. Страт сярод іх амаль не было.

Але дзе ж Мірута? Апошні раз ён бачыў дзяўчыну, калі яна, дасягнуўшы крыжакоў, бы той вихор, уторкнулася ў цёмную варожую сцяну. Потым у гарачцы бою ён страціў вайдэлотку з поля зроку. Няўжо не ацалела? У сэрцы мужага ваяра варухнуліся трывожныя струны.

— Глянь, светлы князь! Ці не твая чараўніца?! — Падскакаўшы да правадыра, хітнуў галавой сотнік на прагал сярод высокіх соснаў, што раслі наперадзе. — Агонь, а не дзяўчына! Так адважна рынулася ў варожую гущчу, што тая проста здранцвела!

Князь Светавар зірнуў у падказаным напрамку, і з душы яго нібы ўпаў цяжкі камень. На залітай сонечнымі промнямі паляне бялеў лёгкі сарафан Міруты. Прытрымліваючы белую кабылу, вайдэлотка задорна махала яму захопленым у крыжакоў палотнішчам сцяга.

«Сапраўдная вядзьмарка!» — весела падумаў знатны ваяр і гарэзліва паскакаў насустрач сваёй новай дзівоснай, чароўнай абранніцы...

Ад аўтара

Праз колькі летаў былая вайдэлотка падаравала князю аж дзесяць спадчыннікаў! У тым ліку і сына, які ў сталым узросце зрабіўся вялікім ваяром Літвы...

Ганна АТРОШЧАНКА

СЯМЕЙНЫЯ ВЕТРАЗИ ЛЁГКІМІ НЕ БЫВАЮЦЬ!

1

Цэлую ночаньку танчыла і жахліва падывала на вуліцы завіруха. Раз'юшаны вецер нахабна стукаўся ў дзверы і вокны. І стваралася такое ўражанне: быццам позні вандроўнік прасіўся на начлег у цёплую хату. Снегу насыпала з коптарам. Марыйка з цяжкасцю адчыніла дзверы, каб выйсці ў двор. Узброіўшыся драўлянай рыдлёўкай, зрабіла сцежку да хлява, склепа... Здзіўлена азірнулася і прыкмеціла: атрымаўся сапраўдны тунэль са снегу. Глыбокі і халодны. Снежаны выдаўся шчодрым. А што будзе далей? Год пражыць – не торбу пашыць. Адзін толькі Бог ведае, што чакаецца наперадзе. Недарэмна ж людцы кажуць: жадаеш рассяшыць Госпада, скажы, што заўтра мяркуеш рабіць!

А наперадзе яшчэ – студзень, люты... Ды й і ў сакавіку не заўсёды зловіш сонейка ў руку! Бывае і такое, калі так замяце шляхі, што не прайсці, не праехаць. Прырода непрадказальная, як і сам чалавек.

Змахнуўшы з павек сняжынкi, заклапочана азірнулася ў бок старэнькай хаты, якая зусім схавалася пад белым палатном снегу. Уваходныя дзверы таксама завуаліравала

завяе. Нечакана захвалывалася. І было ад чаго! У той жа хаціне жыла адзінокая Агата. Родная цётка Уладзіка, які трагічна загінуў дзесяць год таму. І ўжо не надта маладая: восьмы дзясяткаў пасакаў па жыццёвай сцежцы... А Уладзік – першае яе каханне. Самотнае і незваротнае.

...Прайшоў ужо добры дзясяткаў гадоў, але памяць да драбніц усё старанна гартае старонкі мінулага. І чамусьці не адпускае, захоўвае. Ад горкіх успамінаў баліць душа. І няма тады спакою. Да гэтага часу мароз па скуры ходарам ходзіць... Колькі за гэты час было перадумана, выплакана слёз? Не злічыць! Вось каб не паехалі яны ў той зімовы вечар у горад кушыць да свайго вяселля патрэбны абутак, усё было б цудоўна. Хіба ж хтосьці ведае, дзе ляжаць камяні, аб якія потым спатыкнешся? Нібы на крылах, успамінкі зноўку паляцелі ў той гаротны вечар...

2

Як на тое ліха, у вясковай краме маладыя тады нічога па сваім гусце не знайшлі. Вось і вырашылі пракаціцца ў горад. А гэта – усяго дваццаць нейкіх кіламетраў. Лічы, зусім побач. За рулём сядзеў сам Уладзік. Шчаслівы, закаханы, вясёлы. Бацька даўно даверыў сыну руль. Дзесьці ў дзясятым класе хлопец атрымаў пасведчанне вадзіцеля, смела руліў. І не меў ніякіх заўваг з боку даішнікаў.

Юнак нядаўна вярнуўся з войска. Прыгожы. Дарослы. Самастойны. І адразу вырашыў ажаніцца. Бо з першага позірку ўпадабаў вабную, блакітнавокую Марыську. Таму

ўсяляк імкнуўся заваяваць сэрца вабнай дзяўчыны, якая ў той час ужо лічылася студэнткай прэстыжнай ВНУ.

Васямнаццацігадовая Марыйка таксама была да яго неабьякавай. Як не захацца ў такога рослага прыгажунчыка! Далікатнага, ветлівага, разумнага. Вось так і пачаліся вячэрнія спатканні. Блукалі ў лузе, у полі. Збіралі кветкі, шчаўе, спявалі і марылі. Колькі было добрых маладых задумак на будучыню! Мноства пяшчотных словак выказана! Нават не злічыць. Рэгулярныя сустрэчы не прайшлі безвынікова: дзяўчына зацяжарыла.

Уладзік, як сапраўдны, прыстойны мужчына, адразу павёў нявесту ў сельскі выканкам, каб напісаць заяву. Рэгістрацыю шлюбу прызначылі праз тыдзень. Для таго, каб маладыя змаглі набыць адпаведную атрыбуцыю, зрабіць заказ у мясцовай кавярні.

Шлях тады ўзімку зіхацеў, бы тое шкло. Галалёд для шафёра — не лепшы сябар. І ехалі ж на невялікай хуткасі: шэсцьдзясят кіламетраў у гадзіну. На павароце машыну нечакана так крутанула, што яна ўрэзалася ў бетонны слуп. І менавіта тым бокам, дзе сядзеў за рулём Уладзік. Марыйка засталася без адзінай драпінкі, а вось каханаму не пашанцавала...

Праз некалькі месяцаў нарадзіўся сыноч Алесік. Кучаравы, русагаловы. І такі прыгожы, нібыга лялька. Сапраўдная копія бацькі. Душэўны боль паступова заціхаў, жыццё працягвалася. Меркавала: што з воза ўпала, тое прапала! Жывы думае пра жывое! Трэба было жыць, гадаваць дзіцятка.

Дзесьці праз два гады на Марыёку звярнуў увагу Антон, які працаваў на будоўлі новай вуліцы. Доўга заляцаўся, быццам з торбы сыпаў падарункі і салодкія абяцанкі. Паразважаўшы, Марыёка вырашыла крута змяніць накірунак свайго лёсу. І пагадзілася ўзяць шлюб з гаваркім будаўніком.

Кажуць, час лечыць. Але памяць застаецца. Назаўсёды. У каторы раз потым папракала сябе, што паверыла гэтаму чалавеку. Бо памылілася. Сем'янін атрымаўся з яго дрэнны. І не надта прыстойны. У галаве гэтага гулякі яшчэ свістаў адзін толькі вецер. Ды й зазіраў у чарку, на чужых жанчын...

3

...Падняўшыся на дыбачкі, маладзічка заўважыла: з трубы віецца шьзы дымок. Слава табе, Госпадзі. Уздыхнула з палёгкай. Цётка, мусіць, ужо гатуе сабе сняданак альбо абед. А вось слядоў да хаты няма. Зусім. Трэба хутчэй ратаваць Агату! І хутчэй вызваляць са снежнага палону. Дрэнна тое, што старая тэлефона не мае. І мабільнік чамусьці яшчэ не займела. Даўно ўжо трэба было прыдбаць. Нават самы танны. Усё ўпарціцца, лічыць, што ў гэтай трубцы Люцыфер сядзіць! Ніяк не ўцяміць старая, што сучасная мабілька для кожнага чалавека неабходная рэч! Без якой ужо нават часам і нязручна...

Марыя яшчэ раз азірнулася. Але ўжо на хату-палац дзябёлага Яўхіма Шумпяка. Відаць, прачнуўся рана. Бо

літаральна пратараніў сабе шырокую сцэжку ад брамы, адкапаўся, як крот! Гэтага вузкавокага, цыбатага і худога, бы тая жэрдка, суседа яна інтуітыўна не ўспрымала. Ды й чамусьці не шанавала.

Пра такіх у вёсцы кажуць: ад яйца адалье. Пра гэты факт сведчыць нават высокая трохметровая агароджа з масіўнай брамай, у якой умацаваны своеасаблівы «перагаворны пункт». Ды яшчэ з відэакамерай. Цяпер у гэты двор ніякі чужынец не пройдзе. Нават муха не праляціць без дазволу! Скупаваты і ганарлівы чалавек. Самае цікавае, што вельмі ласы на бясплатныя каўбасы.

Неяк на пакроўскае свята Яўхім напіўся ў Рыгора Дзюбкіна. Дык мужыкам давялося, як вялізны сноп, цягнуць яго ў хату... Сама бачыла, як нагамі сцэжку сусед скародзіў. Толькі тады падзівілася. Гэта ж трэба было так нарэзацца бясплатнай гарэлкі, што не змог нават самастойна ўзняцца з-за святочнага стала! А потым — смела хадзіў па вёсцы, трымаў нос дудой. Быццам нічога такога і не здарылася.

Паправіўшы хустку, маладзічка рашуча пакрочыла ў бок цётчынага двара. І старанна пачала разграбаць снег. Добра, што белы пласт яшчэ не стаў цвёрдым, бы той маналіт. Таму праз нейкіх дваццаць хвілінак Марыйка паспяхова дабралася да заповітных уваходных дзвярэй. Весела грукнула, падала добры знак. Цётка адразу адрэагавала. Дзверы са скрыпам адчыніліся. Агата здзіўлена пляснула рукамі, амаль заплакала:

— Ой, Марыська, мая ты ясная красачка! Якая ж малайчынка. Дзякуй, дзетачка, за добрае сэрца! Не

забываеш пра мяне, цікавішся, дапамагаеш... А я вось гатую сабе сняданак, думку горкую займела ў сваёй сівой галаве. Ведаеш, думала толькі адно: хто ж мяне выручыць, вызваліць з гэтага склепа?

Цёткачка замітусілася каля маладой сваёй суседкі, рукамі пачысціла снег з яе адзення. І рашуча пацягнула за рукавёнак курткі ў сенцы.

— Калі ласка, праходзь у хату, сагрэйся кавай! — тараторыла без перапынку Агата. — Зараз разам паснедаем! І мне весялей будзе, што не адна сёння сяджу за сталом.

Марыўцы давялося падпарадкавацца. На здзіўленне, рукі ў старой былі яшчэ даволі моцнымі і ўчэпістымі, як абцугі! Калі шчыра, маладзічка ўжо добра напрацавалася. Нават стамілася. А пусты страўнік смела заяўляў аб сабе. Цяпер было адно толькі жаданне: пасядзець у цяпле, крышачку адпачыць...

Азірнулася. У маленькай хатаццы панаваў парадак, рэчы не гулялі абы-як. А вокны такія чысцоткія, як дзіцячая сляза. І фіранкі бялюткія... Гэта выклікала павагу. Некаторыя вяскоўцы, дасягнуўшы мяжы мудрасці, непрыкметна рабіліся неахайнымі, сварлівымі і зайздроснымі. Нават абьякавымі да ўсяго на свеце. Верагодна, уплываў на стан гэтых людзей адзін толькі важны фактар: адзінота... Недарэмна ж, відаць, адзін класік выказаўся так: «Адзінота — страшней нават смерці!»

Пасядзелі суседкі за сталом, добра падсілкаваліся, пра сёе-тое пагаманілі... Было бачна, цётка Агата задаволеная. Бо не кінулі яе ў бядзе, дапамаглі. І падтрымалі. У адзін

момант зрабілася шчаслівай. Прыемны, дробненькі тварык зіхацеў, бы тое сонейка. Сапраўды: не за сталом таварышы пазнаюцца — яны вызначаюцца ў бядзе!

Потым Агата неяк пільна зазірнула ў самотныя вочы маладой суседкі, ціхенька так запыталася:

— Як жывецца табе, родненькая, з двума малымі дзеткамі? Прымак болей цябе не турбуе? Не просіцца зноўку ў хату? Вось Ніна Прыцэпава неяк казала, што бачыла яго ў райцэнтры. Дык зноў там у заробках. Нават і не запытаўся пра цябе, дачушку... Можа, знайшоў сабе чарговую каханку? Пэўна, супакоіўся. Галоўнае, каб аліменты рэгулярна дасылаў! Астатняе цябе і не павінна, мілая галубка, турбаваць. Нядобры гэта чалавек. Валацуга, адным словам. Таму не варты ўспамінка і цёплага слоўка!

— Якія там аліменты, цётка! Як кажуць: кот наплакаў... Хітры ён вельмі. Чула і такое, што на асноўнай працы бярэ рэгулярна водпуск за свой кошт альбо адгулы. Асноўныя грошы зарабляе дзесьці ў Маскве, на будоўлі. Няхай збірае грошы, я не супраць. Але ж і пра свае бацькоўскія абавязкі не забывае!

Цётка цяжка ўздыхнула, шчыра канстатавала:

— Ніколі б і не падумала, што Антось — ілгун ды бабнік! Што праўда, то не грэх так казаць пра чалавека. А як увіваўся каля цябе! На ўласныя вочы бачыла, што амаль на каленях пры людзях поўзаў, прасіў выйсці за яго замуж. Прыліп, бы смала. І вось як усё атрымалася! Чым толькі прывабіла яго тады гэтая пампушка Фэля?

— Быль — як смала, а небыліца, як вадзіца! — вынесла

сваё дэталёвае рэзюмэ Марыйка. — Што было, тое, цётка, з вадой сплыло. Няхай жыве так, як душа вольная жадае! Мяне цяпер ужо не турбуе, дзе ён брындае, каля якой спадніцы бегае... Верагодна, і Фэлька гэтая не першая ў яго. І не апошняя. Некаторыя кабеты даверліва кінуліся ў моцныя мужчынскія абдымкі, а потым — шкадавалі... Паверыш, цётка: такое адчуванне, быццам і не жыў гэты чалавек у маёй хаце. Вось толькі маленькая белагалоная дачушка напамінае аб няўдалым шлюбце...

— Што ні робіцца — усё да лепшага! Не перажывай, не сумуй, — разважліва зазначыла Агата. — Вырастуць дзеткі, будзе табе лягчэй тэпаць па дарозе жыцця. Можа, яшчэ і сустрэнеш прыстойнага чалавека. Вунь якая ты ў нас! Маладая, прыгожанькая. Не раўня той каратканожцы Фэльцы! А ў вёсцы, дзеванька, гаспадар патрэбен. Ой, як яшчэ патрэбен. Па сабе добра ведаю. З коптарам паспытала адзінокага хлеба. Трэба ж і сена касіць, і агарод узраць...

— Вы мяне зусім захвалілі, цётка! — весела засмяялася, быццам дзяўчо, пачырванела Марыйка. — Звычайная я. Як і ўсе. Дзякуй богу, рукі мае яшчэ здатныя да любой працы, самастойна спраўлюся. А калі не змагу нешта зрабіць — паклічу брата Адася. Вось ён мне і дапаможа выканаць гэтыя справы па гаспадарцы. Усё-такі радня, не чужы.

— Не, не такая, як некаторыя. Вабная, спагадлівая, працавітая, — запярэчыла пажылая жанчына і лагодна, з пяшчотай зірнула на суседку. — Не верыш? Зірні тады ў люстэрка!

На гэтым размова закончылася. Падзякаваўшы цётчцы за пачастункі, маладзічка, апрануўшы стрэнькую куртку, хуценька шмыгнула за дзверы...

4

Рыхтуючы сняданак для дзяцей, якія яшчэ салодка спалі, Марыйка ўсё вярталася да гэтай далікатнай размовы. І сапраўды: чаму Антось стаў такім? Раней быў уважлівым, пяшчотным, клапацлівым. Здаецца ж, шчыра кляўся ў каханні, нават перад вясковым людям. Не саромеўся і скупых мужчынскіх слёз. Было часам такое, калі плакаў, як тое дзіця, прасіў выйсці за яго замуж... Чаму вызначыў для сябе такі нестандартны фармат паводзінаў? І ўпадабаў гэтую нягеглую Фэльку? Цікава: якім магнітам яна тады прыцягнула? Што незвычайнае і адметнае знайшоў у яе хаце Антон? Магчыма, сакрэт тут толькі адзін, які вызначаўся ў бутэльцы з гарэлкай. Ці штосьці іншае, для яе незразумелае і невядомае?

Нечакана ў памяці паплылі іншыя ўспаміны, напоўненыя прыгодамі былога мужа, якога некалі шанавала, нават кахала. Таму шмат чаго даравала. І ўсё спадзявалася: пройдзе гэты дым, знікне. Застанецца толькі агонь, які сагрэе, зробіць утульным і моцным іх сямейны дом. Не, дым не знік. Не прайшоў. А наадварот — паступова ператвараўся ў густы туман. І аброс адной лухтой, якую старанна імкнуўся данесці да яе вусэй каханы муж. Такое рабіў чалавек, якому верыла, якога шкадавала, шанавала...

Пэўна, гэтая гісторыя мела пачатак яшчэ раней, калі ўсе вясковыя мужчыны даўно вярнуліся з заробкаў. І радавалі сям'ю трывалым матэрыяльным дабрабытам, рознымі падарункамі. Аднаго Антося чамусьці не было. Нават не напісаў ніводнага слоўка, не патэлефанаваў на мабільнік! Некаторыя вясковыя пляткаркі ўжо шушукаліся за плячыма Марыікі, тыцкалі ўслед пальцамі. Мажліва, крыху і шкадавалі, альбо радаваліся чужой бядзе... Пэўна, добра ведалі, дзе зараз знаходзіцца яе прымак. І чаму за пяць месяцаў не паказаў сюды свае вочы...

Усе сумненні тады ў адзін момант развеяла сваячка, якую сустрэла ў сельскай краме. І даведалася ад яе вось пра што. Антон прыгрэўся ў адной лахудры, якая жыве ў раённым цэнтры. Клічуць яе Аксіння Маставей. Як сцвярджалі добрыя людцы, кабета любымі метадамі імкнулася зацягнуць у ложак прыстойных мужчын. Вось такім чынам будавала свой сямейны карабель на слязах жанчын, дзяцей...

Дзіўна, але праз некаторы час мужыкі, як шалёныя, куляй выляталі за дзверы. Чамусьці ўцякалі ад дармавых каўбасаў, гарэлкі. Ці адкрывалі святую выснову: у гасцяў добра, але дома — лепей. А вось Антось чамусьці затрымаўся. Ужо на цэлых пяць месяцаў! І што яго там трымае, як сабаку на ланцугу?

Казалі нават і пра тое, што Аксіння сама паціху цісне самагон. Ды й рэалізуе свой хадавы тавар з пякучымі градусамі ў адпаведных кропках. Робіць на хлебазаводзе звычайнай прыбіральшчыцай. На першы погляд, і не надта

кідкая на аблічча, але мае добра падвешаны язык. Ды й інтэлект, як бачна, у гэтай маладзіцы знаходзіцца на адпаведнай вышыні!

Добра памятае, як Люсьена падкінула сваячцы цікавую ідэю, якую потым паспяхова выканаў яе аднакласнік. Вінцэсь Шырковіч працаваў у міліцыі, быў участковым інспектарам. І менавіта ў тым раённым цэнтры, дзе прыжыўся Антось. Што было далей? Не будзем спяшацца з прагнозамі. Мы толькі адным вокам зазірнем вось у гэты пакой, дзе імкліва ўзяла старт цікавая гісторыя...

5

Літаральна на другі дзень адбылося вось што. Нечакана да Аксінні зазірнуў міліцыянер, капітан міліцыі. Ветліва павітаўся, ды строга так ківае ў бок спалоханага кватаранта:

— А гэта хто зараз у вас тут жыве? Пакажыце, калі ласка, дакументы. Можа, кватэру надумаліся здаваць пад жыллё, Аксіння Міхееўна Маставей? Дык самі ж, мусіць, добра ведаеце нашыя законы і пастановы. Трэба заплаціць дзяржаве адпаведны падатак. Толькі тады можна рэалізаваць усе свае задумкі і планы на гэты конт. Ці ж не так, шаноўная Міхееўна?

Міхееўна прамаўчала. Быццам бы і кіўнула галавой у знак згоды. Ды толькі вылупіла вочы. І дугой выпяла высокія грудзі, ваяўніча скрыжавала поўныя рукі на гэтым даволі ўнушальным узгорку...

А капітан, зірнуўшы ў пашпарт, сурова звёў густыя

бровы коскай, з каменепадобным выглядам працягваў:

— У вас жа вось тут і жонка значыцца. Марыя Іванаўна Ліркова. І маленькая дачка Аліна, якой хутка будзе ўжо восем месяцаў. Яны таксама тут жывуць? Не, не жывуць? Муціць, ужо забыліся пра іх? Ай-яй! Як гэта здарылася, што татка — жывы і здаровы, а адцураўся сваёй сям’і. І, здаецца ж, матэрыяльна ўжо не дапамагае! Як кажуць у такіх выпадках: сабакам сена косіць! Па ўсяму бачна, нават і ў вус не дзьме. І забыўся на тое, што ёсць сапраўдная сям’я, дзе яго чакаюць. Мабыць, нават непакояцца. Ці не так? Што вы тут робіце, грамадзянін Ліркоў Антон Фёдаравіч? Скажыце: што забылі ў гэтай самагоншчыцы? Так, зараз жа збірайце свае рэчы. У мяне да вас ёсць яшчэ больш важнае пытанне. Пазней працягнем бяседу, калі пройдзем у адпаведны аддзел...

Пачуўшы такое, раз’юшаная кабета амаль заверашчала, бы свінка, якая зашчамілася ў плоце. Яна, каб змагла, кінулася з кулакамі на гэтага ўпэўненага чалавека ў пагонах, ды й нібы галодная ваўчыха, разарвала на часткі. Альбо з’ела б жыўцом! Ды, як на той грэх, не займела ад прыроды моцных зубоў! У гэты момант зласлівая Аксіння адчувала пагрозу. І яшчэ якую! Бо ў чарговы раз «сямейны» карабель нечакана сеў на мель...

— Грамадзянка Аксіння Міхееўна Маставей! Прашу: супакойцеся. Беражыце свае нервы. Яны вам яшчэ спатрэбяцца. Бо ваша справа пахне ўжо саляркай... І зачыніце свой рот на замок, — строга папярэдзіў сярдзіты капітан. — Калі ласка, не верашчыце. Ужо ад віску ў вушах

звініць. Вось якая тут справа. У мяне на руках даведка, якая дазваляе зрабіць яшчэ і дэталёвы вобвыск у вашай хаце. Да нас, у аддзел міліцыі, паступілі скаргі наконт таго, што вы ганьлюеце самаробнай гарэлкай. Карацей кажучы, самагонам. Прыйшоў час ужо паставіць тлустую кропку ў гэтым брудным камерцыйным самапромысле. Хопіць прадаваць дурман і атруту для людзей!

Са скрыўленым ад лютай злосці тварам, Аксіння, як на кароткай дыстанцыі, мігам прабегла па ўсёй хаце на сваіх дзябёлых ножках. І, як слуп, застыла каля акна. Там і заціхла. Быццам праглынула жабу. Толькі маленькія вочкі бегалі туды – сюды, нешта вышуквалі. І такое падазрэнне нечакана нараджалася: нібыта кабета курэй усю ноч крала ў суседкі... Відаць, адразу змікіцла, чым тут пахне. У такіх выпадках, каб сабе не нашкодзіць, лепей набраць у рот вады. Інакш – справа дрэнь. Жаночы віск вылезе бокам.

Потым пры сведках складаўся адпаведны пратакол, былі пастаўлены акуратныя подпісы. Знайшліся і дакладныя ўлікі: пузатая бочка з брагай, трохлітровы слоік з гарэлкай. Ды й розныя прыстасаванні для вырабу даходнага «самагнёту». Пакуль самагоншчыца пускала слязіну, блудлівы кот нечакана цішком даў драпака. Увечары адразу прыгэпаў да знаёмай брамы, дзе жыла яго законная жончка і маленькая дачушка.

Марыйка тады зрабіла выгляд, быццам нічога асаблівага і не адбылося. Маўляў, усё на свеце здараецца. Затрымаўся. У брыгадзіра-будуўніка шмат абавязкаў. Запрасіла нават ветліва да стала:

— Сядай, даражэнькі мужанёк, вячэраць. Пэўна ж, галодны, стомлены пасля рабочай змены. Вунь бульба на пліце засталася, а катлеты ў халадзільніку. Ды халоднымі не каўтай, спачатку разагрэй!

Прамаўчала тады. Нічым нават не ўпікнула. І не запыталася: дзе ж так доўга бавіў час? З кім? Чаму не папярэдзіў? Зрабіла выгляд, быццам яе гаспадар толькі што вярнуўся з працы. Заціснула крыўду і свой горкі боль у маленькі кулачок. Бо ў хаце дзеці, не адна, не вольная птушка. А маленькім дзеткам яшчэ быў патрэбен бацька, ягоная матэрыяльная і маральная падтрымка. Нікому не сказала, не падзялілася сваёй горкай бядой. Добра ведала: выказанага слова за губы не вернеш! А сямейная праўда — не шкварка, з блінам не з’ясі. Вырашыла: няхай гэтая непрыемная падзея назаўсёды застанецца тайнай.

6

На наступны дзень, калі крочыла да свінафермы, шмат чаго перадумала. Можна, сама вінаватая ў тым, што Антось такі гуляка? Бо не атрымлівае належнай ад яе ўвагі, пяшчоты... Таму і заляцаецца да чужой жаночай спадніцы, шукае прыгоды на сваю галаву. А ў яе і часу не надта шмат для гарачых пацалункаў, абдымкаў... І праца патрабуе пільнай увагі. Бо загадчыца ж свінафермы. Пасада вельмі адказная. Неабходна заўсёды знаходзіцца ў курсе ўсіх спраў. Разам з начальствам, ветэрынарным урачом пастаянна рабіць агляды парасят, рупіцца пра свінаматак.

Яшчэ трэба знаходзіць навейшыя методыкі па адкорме свінак, каб давалі добрую прывагу, здаровае пакаленне. Намечаныя планы таксама патрэбна своечасова выконваць, высокія ўстановы сочаць, цікавяцца «мясным прыбыткам».

Асаблівае пытанне — чысціня ў памяшканнях. Вядома ж, у першую чаргу неабходна прасачыць за тым, каб свінаркі своечасова выдалі патрэбны рацыён для гэтых жывёл. Ды й выконвалі свае абавязкі старанна, не лайдачылі. Што тут яшчэ дадаць? Розныя жанчыны працуюць у калектыве. Добрасумленныя, працавітыя і такія, якіх трэба пугай падганяць, як лянівага вала.

Да прыкладу, тая ж Фрося. Пра такіх некалі казалі: пані — на ўсе сані. Вельмі марудная ў справах, з асаблівай хітрынкай. Кабета ніколі сама не возьмецца за рыдлёўку, усё чакае загаду «зверху». А яшчэ ж пустамеля і выпівака. Жадае каўтаць пякучую вадкасць з рознай прычыны. І атрымліваецца, як у той прыказцы: баба качаргу мяняла, тры дні весела гуляла.

Пільнай увагі патрабуе і маладзенькая Надзейка. Нядаўна робіць на свінаферме. Зусім яшчэ дзіцё! Але ж, відаць, шмат гора ўжо пабачыла за свой кароткі век. Таму нейкая недаверлівая, дзікаватая, маўклівая. Нікому не адкрывае сваё сэрца, душу. І ніяк немагчыма зразумець, што затаілася ў галоўцы той гаротнай дзяўчыны? Слёзы ці радасць. Але нічога. З цягам часу знікне недавер, гэтая ўпартая дзікаватасць. Добрыя словы міма не ляцяць. Як бальзам, лечаць душу!

А свінкі — па сваёй натуре асаблівыя. Калі штосьці не

так, дык адразу завядуць такую арыю на ўсё наваколле, хоць вушы тады затыкай! Галоднай свінні адно ў галаве: ежа, вада, цёплы прытулак.

7

У звыклых клопатах непрыкметна праляцеў чарговы дзень, згубіўся ў лабірынтах паўсядзённасці. Потым — другі, трэці... Ужо і восень пазірала ў вочы, жоўтай лістотай стукалася ў вокны. Паступова прыбліжалася халадэча. Дні сталі карацейшымі, а вечаровы час нязвыкла зацягнуўся...

Пасля працы, вяртаючыся знаёмай сцежкай, Марыйка звярнула ўвагу на неба, дзе ўбачыла востры птушыны клін. Ляцела чародка шэрых дзікіх гусей. Навокал чуліся знаёмыя з дзяцінства гукі развітання... Такія самотныя, трывожныя. Праглынуўшы горкі камяк у горле, насоўкай выцерла слязіну, якая ручаёчкам нечакана пракацілася па маладой шчацэ...

Падумала: вось якую долю Бог даў пералётным птушкам! Пастаянна вандраваць па ўсім свеце. І заўжды вяртацца на родную зямліцу, якая мілей за чужыну. Вось так і людзі. Дзе б яны не жылі, але думкамі заўсёды там, дзе нарадзіліся і ўзраслі. Кліча да сябе той дарагі кут, трывожыць успамінкамі. Бо там зрабілі першы крок, басанож прабеглі ў гады маленства...

Вось так і Марыйка. Атрымаўшы належную адукацыю, вярнулася ў родную вёску, якая ўжо займела назву аграгарадка. Не так даўно, як малады спецыяліст, атрымала

новае жыллё, дзе ўсё пад рукой: і вада, і газ.

Цяпер нават не падумае штосьці змяніць. Навошта лётаць па свеце ў пошуках лёгкага, сыгага жыцця, калі і тут добра жывецца! У родных мясцінах можна няблага ўладкавацца, калі маеш адукацыю, разумную галаву, працавітыя рукі.

Недарэмна некалі казалі: дзе нарадзіўся, там і прыгадзіўся. Чаго ёй яшчэ не хапае? А тут, у вёсцы, жывуць і працуюць многія сябры дзяцінства, ёсць радня. І ўсё да драбніц знаёма. Пры гэтым – усе ўмовы створаны. Рэгулярна працуюць дзве крамы, сталаўка, кавярня, ёсць выдатны Дом культуры, сельская бібліятэка, школа, дзіцячы садок...

Не, нікуды яна адсюль не паедзе. Не патрэбен ёй гэты тлумны горад. Галоўнае зараз – рабіць сваю справу добрасумленна. Ды абжываць вуглы там, дзе сэрцу хораша. Дома і салома – добрая пасцель!

8

Пасля працы Марыйка заўсёды падбегам накіроўвалася дадому. Там таксама чакаўся другі працоўны фронт: шматлікія хатнія клопаты. Звычайная таўкатня на кухні, на першы погляд, аб'ядноўвала, мацавала сямейны саюз. За абедзеным сталом, па добрай завяздэнцы, можна было штосьці важнае абмеркаваць, падзяліцца нейкімі сваімі ўражаннямі, апошнімі вясковымі навінамі.

Павячэраўшы, Антось таксама, як звычайна, звычайна

шалайцеў на канапе газетамі. Альбо тупа глядзеў на блакітны экран тэлевізара, ці драмаў у спальні. Паранейшаму адчувалася вінаватасць у ягоных паводзінах. Таму імкнуўся ўсяляк дагадзіць жонцы. Нават шмат клопатаў па гаспадарцы стаў старанна выконваць. Цяпер нават рабіў у агародзе, стукаў сякерай у двары, нешта рамантаваў...

Бывала, калі жонка затрымлівалася на чарговай нарадзе, мітусіўся і каля газавай пліты, гатаваў вячэру... І, як на тое дзіва, стаў больш уважлівым да дзяцей. Ужо цікавіўся ў Алеся ягонымі поспехамі ў школьнай вучобе, даваў станоўчыя парады.

Але праз некаторы час усё гэта знікла, як вячэрні туман над сажалкай... Недарэмна ж людцы казалі: да пары збан ваду носіць! Зноўку муж зрабіўся халодным, як айсберг. І зласлівым, і незадаволеным. Цяпер сваю злосць літаральна выкідваў, як вулкан, на малога пасынка. Стаў прыдзірлівым, буркатлівым, бы той стары дзед. Мусіць, дарослага мужыка раздражняў ужо гэты ціхмяны хлопчык. Цяпер сыноч-першынец, перш чым зазірнуць у той пакой, дзе драмаў на канапе так званы татка, нерашуча таптаўся ў парозе. Бо айчым штовечар імкнуўся малога прынізіць, нават махаў ужо кулаком пад носам. Праз некаторы час вампір кудысьці знікаў. Сваю адсутнасць тлумачыў вось так:

— Ды з Іванам Шэршанём цэлы вечар рэзаўся ў карты. У падкіднога дурня. Мне пашанцавала: дадому «дурнем» вярнуўся Іванка, а не я!

Задаволены, пацёршы вялізныя далоні, весела скаліў

зубы. Пэўна, радаваўся, што так добра ўсё ў яго атрымліваецца. Жоначка ягоным фантазіям верыць, падазрона не глядзіць прама ў вочы. Ды й не пытаецца: дзе і з кім бавіў вольны час да самай ночкі?

Марыйка ўсё цярпела. Але разумела: такое сямейнае жыццё доўга не працягнецца. І хутка абарвецца, бы гнілая нітка... Прадчуванні хутка здзейсніліся.

9

Неяк забегла да яе Лідзія Русая. Сяброўка дзяцінства. Пагаманілі, выпілі гарачай кавы. А потым – балбатуха нечакана кажа:

– Пойдзем на вуліцу. Бачу, дзеткі ўжо спяць. А мы – праветрымся, пагамонім, успомнім дзяцінства. Згодна?

Марыя толькі кінула ў адказ. Яна і не прадчувала, які сторпрыз рыхтаваўся для яе ў той вечар. Бо і раней зрэдку брындалі без справы па вуліцах, дыхалі свежым паветрам, дзяліліся самым патаемным. І нічога дзіўнага ў гэтым не назіралася. Сяброўства было праверамым часам і жыццёвымі абставінамі. Гэтая акалічнасць толькі радавала. Недарэмна ж, мусіць, у народзе казалі: стары сябар лепей за новых двух! І не той сябар, хто салодкім мёдам мажа, а той, хто праўду ў вочы кажа.

Лідачка ў той цёплы майскі вечар была крыху ўсхваляванай. Але стан сваёй душы па-майстэрску завуаліравала. Непрыкметна сяброўка накіравалася па вузкім завулку. Марыйка нават не заўважыла, як яны

апынуліся пад акном хаты, з якога лілося на вуліцу святло. Зазірнула ў пакой праз незахінутыя шчыльна фіранкі і здранцвела.

За сталом сядзеў яе каханы муж. Упэўнены і ганарлівы. А побач, каля яго шырокага пляча, шчыльна прытулілася Фэля, паўнагрудая кабета. На стале стаяла недапітая бутэлька гарэлкі, нейкая закусь. Пакамечаны ложка з раскіданымі падушкамі яскрава засведчыў, якая «падзея» там толькі што адбылася...

Лідачка пацягнула за руку сяброўку, настойліва прашаптала ў самае вуха:

– Марыся, толькі не перажывай. Упершыню бачыш такое, ці што? Антось – сапраўдны бабнік, лавелас. І ты пра гэтае добра ведаеш, толькі не жадаеш верыць сваёй інтуіцыі. Ён рэгулярна бегае налева і направа. А потым, як заяц у лесе, сляды свае хавае ў розных піруэтах.

Сяброўка літаральна тады адарвала яе ад чужога акна. І, заціснуўшы рот, пацягнула за сабой. Добра разумела: лямант зараз не дапаможа. Тут трэба нешта такое незвычайнае прыдумаць для гэтай салодкай парачкі, каб надоўга запомнілі. І ўцімілі гэтыя каханкі, што іх высачылі людзі, пасвойму адпомсцілі.

І прыдумала вось што. Выцягнуўшы з кішэні дрот, хутка разматала гэты металічны пярсцёнак. І лоўка нацягнула яго ад дзвярэй да бетоннага слупа ў двары. Карацей, зачыніла без ключа!

Задаволена ўсміхнулася самотнай і заплаканай Марыіцы. Ціхенька параіла:

— Падымі вышэй галаву! А хвост — заўсёды трымай толькі трубой! Зразумела? І не перажывай. Ды й не надумайся румзаць. Такого дабра, як Антось, на кожным вугле хапае. Абарві гэтую руціну, як павуціну!

10

Антон вярнуўся толькі ранкам. Злосны, буркатлівы, з пакамечаным выглядам. Не пазіраючы на жонку, адразу накінуўся з лаянкай на пасынка, які збіраўся ў школу. І прычына была дробязнай! Алесік не туды паклаў ягоную любімую газету. Як кожная маці, Марыя не вытрымала, заступілася за сына. І таксама пачула вадаспад нядобрых слоў у свой адрас. Грукнуўшы дзвярыма, муж падыбаў да аўтобусага прыпынку. Трэба ж было ўжо ехаць на працу.

Толькі ўвечары адбылася сур'ёзная размова паміж мужам і жонкай. Калі Антон зноўку пажадаў правесці чарговы працэс выхавання Алесіка, Марыйка выказала ўсё прамы ў вочы. Прыгадала нават тое, пра што доўга думала бяссоннымі начамаі. І вось дзіва: нібыта адбылася споведзь, ачышчэнне ў царкве. Адразу вызваліла сваё сэрца ад непатрэбнага цяжару, які літаральна ціснуў, не даваў спакою.

Пералічыўшы даволі ўнушальны спіс каханак свайго мужа, жонка з трэскам кінула яму пад ногі дарожны чамадан і вялізную торбу. І бясконца ўпікала. Антось нават крыху спалохаўся, калі пачуў вось што:

— Збірай свае манаткі і вон з маёй хаткі! Без такога

таткі-лавеласа, яшчэ пры гэтым нягодніка і эгаіста, мы пражывём. Сумаваць не будзем! Ніколі. У нашай хаце хоць будзе панаваць спакой і радасць, а не рэгулярныя сваркі.

— Сонейка, не будзь такой катэгарычнай! Кахаю ж цябе. Кахаю! — паспрабаваў Антон вымавіць усяго некалькі фраз, але ў адказ пачуў:

— Во як ты мне прадэманстраваш сваё каханне! З кулакамі стаў кідацца да майго сына, да мяне. Герой які знайшоўся. Ты ж бачыў, каго браў. Добра ведаў, што ў мяне дзіцятка. І не нагуляла... Нават запланавалі вяселле з Уладзікам ладзіць. Залатыя ўжо пярсцёнкі купілі. Актыўна рыхтаваліся да важнай падзеі. Але здарылася бяда: мой нарачоны жаніх у аварыі загінуў. Атрымалася ўсё наадварот: замест вяселля, давялося пайсці на пахаванне бацькі будучага дзіцятка.

— Ды я ж не супраць гэтага дзіцёнка быў, ты ж гэта добра ўсё, Марыйка, ведаеш! — ужо лямантаваў пакрыўджаны муж.

— А чаму стаў махаць рукамі, крыўдзіць Алесіка, прыніжаць яго? — пачуў хуткі адказ жонкі. — Пэўна, усётакі табе Бог розуму не даў. Забыўся надзяліць... Сваім куцым інтэлектам не разумееш: крыўдзіць дзяцей нельга. Грэх рабіць балюча слабым, хворым, безабаронным. Алеська — водгук майго першага кахання, якое ніколі не забудзецца. І працяг роду Уладзіка. Я болей не дазволю, каб штодзённа такая карціна паўтаралася. Чуеш? Не дазволю! Ведай адно: кожная сапраўдная маці гатова ахвяраваць нават жыццём, сваім шчасцем дзеля дзяцей.

Здзіўлены, занепакоены Антозь паспрабаваў жоначку ўлагодзіць. Усяляк вінаваціўся, нават пусціў штучную слязу. І гатовы быў ужо грукнуцца вострымі каленямі аб падлогу, цалаваць стройныя жаночыя ножкі. Паспрабаваў і пажартаваць. Маўляў, у жыцці ўсялякае бывае, калі жук рыкае, а карова лягае. Ашаломлены, не чакаў такой смеласці і нянавісці ад цярплівай, добразычлівай Марыські. Спадзяваўся: можа, зноўку даруе, як некалі. Ведаў: жаночае сэрца не камень. А чулівае, мяккае, як пластылін. Многае заўсёды выбачае, шкадуе. Асабліва, калі вушы пачуюць пяшчотныя слоўкі, шматлікія салодкія абяцанкі. Дарэчы, якія амаль ніколі і не выконваліся...

Але не даравала. Толькі са слязамі амаль крыкнула:

— Многа чуецца, ды мала верыцца. Хамелеон пракляты. У цябе на вуснах — мёд, а на сэрцы — лёд!

Шырока расчыніўшы ўсе дзверы, выкінула прэч рэчы Антося ўжо на ганак. Гучна, бы ў тым войску, зноў загадала:

— Каціся, валацуга, туды, куды сам пажадаеш! На мяккія падушкі да Мусі, Дусі, Фэні, Рэні... Колькі іх там у цябе было? Нават цяпер і не злічыць. Пэўна, не хопіць і пальцаў на руцэ. Але мяне гэта ўжо зусім не хвалюе. Ты думаў, што я нічога не ведаю пра твае прыгоды? Памыляўся, Антон. Лес чуе, а поле бачыць. Добрыя людзі ўсё паведамлілі, дапамаглі скінуць ружовыя акулёры. І гэта добра. Нарэшце дапетрыла, хто побач жыве, ды каляровыя байкі складае. І шпаклюе маю пільнасць, мазгавы цэнтр. Толькі не надумайся затрымлівацца тут. Хутка маршрутка пад'едзе. Шуруй хутчэй на аўтобусны прыпынак. І запомні:

дарогі ў маю хату болей для цябе няма. І ніколі не будзе. З сённяшняга вечара нашая сцежка зусім зарасла палыном. Зразумеў? Вось і добра. Сам гэтага, мабыць, жадаў. Таму, найшоўшы нітку, знойдзеш і клубок!

Марыйка спрытна развярнулася, хуценька падбегла да Ангося. І з усёй сілы выпіхнула ўжо былога мужа на вуліцу. Быццам непатрэбную рэч. Потым з грукатам зачынілася. Назаўсёды. Каб болей не бачыць ненавіснага і подлага чалавека, не чуць ягоны голас...

ВАНДРОЎНІЦА РОЗА

Лясная сцяжына шэрай стужкай вілася сярод стромкіх сасонак і кучаравых бярозак. Абапал расла высокая трава, дзе-нідзе калыхаліся зіхоткія кропелькі расы. Птушыны гоман звінеў на ўсё ляское наваколле, вітаў новы, сонечны дзень. Але чамусьці адчувалася: гэты дружны хор не надта весяліў незвычайных вандроўнікаў. Стройную, яшчэ даволі маладую, вельмі прыгожую жанчыну і яе трое дзетак. Дзяўчынка і хлопчык бадзёра крочылі побач, схапіўшыся тонкімі ручкамі за шырокую квяцістую спадніцу, з цікавасцю азіраліся навокал. А вось самы малодшы, пяцімесячны Міхаська, салодка спаў, прыціснуўшыся русавай галоўкай да высокіх матуліных грудзей.

Зірнуўшы на бесклапотны дзіцячы тварык, які на нейкі момант адлюстравалі аблічча каханага мужа, маладзіца цяжка ўздыхнула. Дзе цяпер Яша? Ці жывы, здаровы? Мінск ужо неаднаразова бамбілі, пад руінамі загінула шмат

людзей...

Якаў Марцэвіч займаў адказную пасаду ў райвыканкаме, лічыўся паважаным партыйцам. У першыя дні Вялікай Айчыннай вайны яго адразу накіравалі на адказны сакрэтны ўчастак. Пры развітанні, пацалаваўшы жонку, дзетак, Якаў самотна паведаміў:

— Не сакрэт, пакуль фашысты маюць перавагу ў ваеннай тэхніцы, ды й напалі нечакана... Магчыма, вам, мае даражэнькія, давядзецца пакінуць горад. Дабірайцеся толькі глухімі сцежкамі на Гомельшчыну, да радні. Цётка Моця — мая хросная. Добразычлівая, лагодная. Яна вам будзе рада, бо адзінокая, сваёй сям'і няма. Толькі ж не забудзьце дакументы, розныя патрэбныя даведкі. Помніце: ваенная стратэгія ў ворага адна: актыўнае знішчэнне мірнага насельніцтва. Асабліва іх зараз «цікавяць» прадстаўнікі цыганскай і яўрэйскай нацыянальнасці...

Пры чарговым налёце варажай авіяцыі на Мінск, прыцэльным ударам быў знішчаны цагляны дом, дзе жыла Роза і яшчэ тры сям'і. Будынак быў размешчаны побач з чыгуначнай станцыяй, таму доўга не праіснаваў... Вярнуўшыся з бамбасховішча, жанчына ўволю наплакалася. Цётка Маруся, заўважыўшы суседку, хуценька падбегла, абняла за худзенькія плечы.

— Хопіць румзаць! — амаль загадала, але потым лагодна, са спагадай, дадала. — Не адны вы засталіся без жылля! Зірні! Бачыш, навокал адны руіны... Як-небудзь перазімуем у бамбасховішчы альбо ў гарадской лазні. Нам не прывыкаць да нязручнасцей, не тое яшчэ раней

перажылі! Галоўнае, што самі жывыя засталіся і дзеткі таксама. Пакуль яшчэ цёпла і на вуліцы перакантуемся. Ды й, мажліва, вайна хутка закончыцца. А ты як аб гэтым мяркуеш?

Роза тады нічога не адказала, а толькі ў адказ паціснула плячыма. Меркавала: кожны праўду знае, ды не кожны яе любіць! Яна лічылася стараннай хатняй гаспадыняй, выхоўвала дзетак, мыла, гатавала абеды для сваёй сям'і... І ніколі не лезла ў чужыя размовы, дзе фігуравала «палітычнае» пытанне. Добра ведала: як жонцы партыйца неабходна быць вельмі асцярожнай, каб не нашкодзіць Якаву. І сабе таксама. Бо яшчэ квітнеў час сталінскага хапуна, калі за нейкую дробязь маглі надоўга пасадзіць за краты, выстаць немаведама куды. Ці нават пазбавіць жыцця! Нягледзячы на маладыя гады, мудрая жанчына лічыла так: што не ўтрымаеш на сваім языку – на чужым ужо ніколі не зловіш!

* * *

Літаральна на другі дзень Роза вырашыла накіравацца на Гомельшчыну. Развіталася са сваімі суседкамі, зноўку горка заплакала. Незнаёмы шлях не толькі палохаў, але ж і трывожыў душу, хваляваў сэрца. Перахрысціўшы на развітанне будучую вандроўніцу і яе дзетак, цётка сардэчна параіла:

– Глядзі ж, мая даражэнькая, не бяры накірунак па агульнаму шляху, які да самых краёў напоўнены

бежанцамі, ваеннай тэхнікай і салдацкімі калонамі. Трымайся бліжэй да лесу! Там можна своечасова затаіцца сярод рознага кустоўя і дрэў. І ягадкі, і шчаўе знойдзеце, галадаць не давядзецца!

— Дзякуй, цётка Маруся, за слушныя парады, за клопат і цеплыню! — стрымліваючы салёныя слязіны, амаль прашапталі сухімі вуснамі маладая жанчына.

Хуценька выцерла з вабнага хударлявага тварыка мокрую гаркоту. Пільна зірнула ў самотныя шэрыя вочы спагадлівай суседцы, адразу прапанавала:

— Цётка, міленькая! Пайшлі разам, а? І вам весялей, і нам будзе добры дарадчык у доўгай дарозе.

— Не, дзеткі, нікуды адсюль не пайду! Тут — родная зямліца, мой горад! — амаль замахала напрацаванымі рукамі немаладая кабета. — Як кажуць: на сваім сметніку і певень гаспадар. Вось так і я! Старой бабцы добра і ў шапцы.

..Яны вандруюць амаль ужо тыдзень. З такой малечай хутка не разгонішся! Яшчэ ж цяжкая торба за плячом таксама дасьлае напамінак пра сябе. А на руках — маленькі Міхаська спіць... Начавалі там, дзе давядзецца. У лесе, у лузе, нават у полі каля старой скірды. Дзеткі заўсёды спалі моцным сном, а Роза ўсё ніяк не магла заснуць. Усё здзівілася на высокае зорнае неба, шукала поглядам Вялікую і Малую Мядзведзіцу. Думкі беглі навыперадкі, пакідаючы прыемныя ўспамінкі.

Не так даўно яна разам з мужам любавалася на гэты дзіўны зарапад са свайго ўтульнага балкона. Цішком ад

сваіх дзяцей абдымаліся, пяшчотна цалаваліся, быццам юныя закаханыя. Нават не думалі тады пра вайну, разлуку, смерць... Будучыня ўяўлялася светлай і бесклапотнай. А што ім яшчэ трэба?! Маладыя, прыгожыя, закаханыя... І трое дзетак у кватэры – самы лепшы падарунак ад Усявышняга!

На балконе заўсёды квітнелі да позняй восені розныя кветкі, радавалі вочы, уздымалі настрой. Сіnelі там і валошкі, якія вельмі ўпадабаў Якаў. Неяк прывёз ён букецік з валошак, ласкава папрасіў жоначку:

– Розачка! Калі кветкі засохнуць, калі ласка, не выкідай іх на сметнік! А засушы, каб у нас яны зацвілі ўвесну.

Яна так тады і зрабіла. Валошкі да самых маразоў сінім агеньчыкам дасылалі прывітанне з балкона, цешылі і радавалі душу...

* * *

...З самотных жаночых думак вывела чатырохгадовая дачушка, якая настойліва тузала за доўгую спадніцу. Скрывіўшы маленькія вусны, Сонечка паўтарала адну толькі фразу:

– Мамка, ты мяне чуеш ці не? Я ўжо есці хачу!

Роза, паглядзіўшы маленькай далонькай русявую галоўку, адразу супакоіла:

– Патрымайся крышачку, донечка, родненькая! Вось за тым крутым паваротам мы знойдзем зялёную палянку, дзе мноства кветчак, ягадак. І крыху адпачнём.

А сама журботна падумала: «У торбе ляжыць усяго

некалькі сухарыкаў. Не першы дзень у дарозе. Што чакае наперадзе? Добра, што хоць старэйшы, шасцігадовы Янік, маўчыць, толькі раз-пораз каўтае сліну. Адразу бачна: таксама галодны! Але ж, як сапраўдны маленькі мужчынка, цягліва маўчыць. Нічога не патрабуе. Галоўнае цяпер — хутчэй дабрацца да родных! А там, у той Сасноўцы, спадзяюся на гэтае, што з голаду не памром! Бульбы, капусты, цыбулі хопіць на ўсіх».

За паварогам убачылі жаданую зялёную палянку, дзе і прыселі адпачыць. Знайшлася і суніца, якую малыя адразу праглынулі, закусілі сухарамі. Падсілкаваўшыся, дзятва прылегла падрамаць у цяньку. Сон для кожнага чалавека, дарослага і маленькага, мілей салодкай цукеркі!

Роза вырашыла адкінуць убок дрымоту, бо ў лесе шмат чаго нечаканага здараецца. Таму сядзела адна на варце, чуйна прыслухоўвалася да лясных гукаў. Зусім побач спявалі сінічкі, як жоўта-зялёныя матылі лёталі паміж галінак. Грымеў на ўвесь лес доўгай дзюбай дзяцел. Нібыта вопытны лекар, усё нешта шукаў на старым дрэве пад карой... Нечакана трывожны голас падала дзесьці побач вёрткавая сарока. Як пільны вартаўнік, яна заўсёды дасялае лясным насельнікам асаблівы і зразумелы знак трывогі. Відаць, дзесьці на сцежцы вастрavoкая птушка пабачыла чалавека, ці мо звера? Таму і гучна раскрычалася на ўвесь лес. Вось яна скокнула на галінку бярозы, заківала галавой. Відавочна, увагу прыцягнулі вандроўнікі, якія адпачывалі на паляне. На нейкі момант белабокая заціхла, вывучаючы дэталева абставіны. Чорныя бліскучыя вочкі з цікавасцю

бегалі туды-сюды. Вось яна пераскочыла ніжэй, на стары сук, ды зноўку затарахцела на ўсе лады. Мусіць, жадала папярэдзіць: «Людзі! Будзьце пільнымі і ўважлівымі. Зараз вас чакае непрыемны сюрпрыз!»

Роза міжволі здрыганулася, хутка намалявала сухой галінкай на траве вялізны крыж. Добра ведала: з сарокай звязана мноства народных прыкмет. Лічылася, што ў яе пад языком знаходзіцца кропля крыві цара пекла, таму людзі называлі яе птушкай д'ябла. Яшчэ, мажліва, крыху і пабойваліся. Бо птушка вяшчэе нават смерць, калі лётае над галавой чалавека, ці нават хатай! Цікава і тое, па біблейскіх паданнях, круцігалоўка была адзінай, якая не пажадала ўвайсці ў Ноеў каўчэг! Яна затаілася зверху, цішком насміхалася з гора спалоханых людзей...

Яшчэ старыя людзі казалі вась што: нельга махаць кіем, кідаць камень у гэтую птушку! Бо адразу адсохне рука. А вась цяжарная жанчына, калі пачуе стракаценне белабокай каля свайго двара, павінна перасядзець у хаце. У старажытныя часы лічылася, што ў вобраз сарокі можа пераўвасабляцца ведзьма...

Жанчына чула ад дасведчаных суседак яшчэ і такое: калі на дрэве, дзе зрабіла сабе гняздо шалахвостка, выказаць крыж, дык яна назаўсёды пакіне звычайнае месца. Пры нечаканай сустрэчы неабходна плюнуць альбо скрыжаваць пальцы, каб непрыемнасці прайшлі бокам. А вась дзве птушкі, калі лятаюць разам, вяшчваюць чалавеку ўдачу. Калі сарока садзіцца на дрэва, альбо на нейкі дом — гэта добры знак! Яны ніколі не паваляцца.

Роза на нейкі момант пахаладзела ад страху. Не дай божа сустрэцца тут яшчэ з ваўком! Неяк чула, як Марцэла, таксама суседка-шчабятуха, паведаміла вась такую цікавую гісторыю пра сваю знаёмую. Працавала яна фельчарам ў сельскім ФАПе, а вечарамі тупала ў бок Мінску. Усяго нейкіх чатыры-пяць кіламетраў, але ж прыгод адбылося мноства. Адноўчы вярталася Вольгачка дадому. Здаецца, і не надта позна было. Але ўзімку вечаровы час уладарыў рана на вуліцы. Зімовы дзянёк – камаровы насок. Выйшла яна на знаёмую сцежку, абмінула вясковыя могілкі, шпарка пакрочыла далей. Раптам бачыць: зусім побач, збоку ад сцяжыны, бяжыць сабака. Прыпынілася, прыгледзелася. Не, не сабака. А сапраўдны воўк! Вочы блішчаць, нібы агеньчыкі ў печы. Спалоханая, маладзічка нават здранцвела. Перасіліўшы сябе, спакойна і ласкава павіталася з дзікім драпежнікам:

– Добры вечар! Вырашыў мяне правесці! Калі ласка, я не супраць. Ведаеш, сумна адной у полі, бывае часам і боязна. Зараз толькі зірну ў торбу, там ёсць для цябе пачастунак. Застаўся ад майго абеду і вячэры.

Знайшла ў пакеціку два бутэрброды з катлеткамі, добры акраец хлеба, ды й паклала каля сцяжыны, прама на снег. А сама – хуценька накіравалася далей. Спадзявалася: нежаданы спадарожнік, падсілкаваўшыся, знікне з поля зроку. Зусім. Воўк смела падышоў, абнюхаў пачастунак. У

адзін момант імгненна праглынуў. І зноўку пашпацыраваў услед, толькі на адпаведнай ужо адлегласці.

Спалоханы медыцынскі работнік разважала: «Што рабіць? Калі пабегчы, драпежнік адразу скокне на плечы, перагрызе, як тую саломіну, яе тонкую шыю. Трэба нешта прыдумаць. Толькі вось што?»

Азірнуўшыся на ваўка, ласкава яму сказала:

— Відаць, бутэрброды табе, дружа, вельмі спадабаліся. Шкада, у партфелі болей нічога ўжо няма, адна касметычка, кніжкі... Не верыш? Зірні сам.

Вольгачка адчыніла партфельчык, прадэманстравала. І пайшла далей. Але ж не маўчала, гаварыла і гаварыла, быццам радыёпрыёмнік. Дружалюбна азіралася на свайго вячэрняга спадарожніка, адкрыта, шчыра ўсміхалася. Расказала ваўку пра хворых, пра іх характары, здольнасці. Нават успомніла сваю першую настаўніцу, студэнцкія гады... І недарэмна кажуць: прыемнае слова — вясенні дзень. Нават для таго ж драпежніка.

Вось так і дайшлі яны разам да самай ускраіны горада, які вабіў вочы і цешыў сэрца запаветнымі вулічнымі ліхтарамі. Прыпынілася Вольгачка, зірнула на ваўка, нізка яму пакланілася. Падзякавала за сустрэчу, за давер. Той, пастаяўшы крыху на адным месцы, моўчкі пасунуўся ў адваротным накірунку. А жанчына амаль падбегам кінулася на першую вуліцу, з палёгкай уздыхнула. У чарговы раз уславіла Усявышняга за тое, што збярог, даў надзею на жьшчэ...

З-за кудлатага куста вынырнуў высокі, барадаты мужчына. Моцны, крутаплечы, з сівізнай на скронях, якая выбівалася з-пад саламянага брыля. У руках ён трымаў кошык з грыбамі. Заўважыўшы вандроўнікаў, падышоў бліжэй, паздароўкаўся, ды запытаўся:

— Бежанка?

Маладзічка толькі кінула ў адказ, спалохана зірнула на дзетак, якія, адчуўшы стан маці, адразу прачнуліся.

— Ад вайны ўцякаеце? — цікавіўся незнаёмец і працягваў. — Будзьце асцярожнымі на адкрытай мясцовасці! Учора варожыя самалёты ўжо і тут уладарылі, калгасную вадакачку ўшчэнт разбамбілі.

Ён зняў саламяны брыль, вялікай насоўкай старанна працёр узмакрэлы лоб, больш пільна зірнуў на Розу. Тая аж сцялася, але выгляду не падавала. Хоць бы не запытаўся пра яе нацыянальную прыналежнасць! Хоць і баяцца няма чаго. Аблічча ў яе тыпова славянскае, а вочы — васільковыя. І валасы русыявыя, крышачку нават кучаравыя, якія схаваліся пад белай хусцінкай. Малыя таксама русыявыя, сінявокія. Зусім не падобныя на яўрэйскую сям'ю! Дакументы таксама станоўча аформлены. Каханы муж, Якаў, пастараўся. Акурат нядаўна зрабіў ёй новы пашпарт. З чужым прозвішчам... І «перахрысціў» жонку, назваў Наталляй. Раслумачыў: гэта — канспірацыя. Каб ніхто не здагадаўся, што яна — жонка партыйнага чалавека!

Але ж напалоханы верабейка і цёмнага кустоўя ўвечары баіцца. Так і яна. Ведала: вайна не шкадуе ні малых, ні старых. Вогненная хваля з грукатам паціху аддалялася, імкліва кацілася на ўсход. А ў лесе можна сустрэць не толькі ваўка, але і ворага, бандыта...

— Дзе ж твой гаспадар, а? І не забаяўся ён адпускаяць у далёкую дарогу такую красуню з маленькімі дзеткамі? — з усмешкай пацікавіўся барадач. — Жанчына без мужчыны, як гарох пры дарозе! Кожны імкнецца нечым паласавацца...

— Пад руінамі загінуў у Мінску, — ціха адказала і апусціла вочы. Бо хлусіла. Не казаць жа праўду гэтаму «лесавіку», што муж — партыйны чалавек. Пры любых абставінах неабходна моцна сябраваць з розумам, трымацца прыстойна. Беражонага і сам Гасподзь зберагае!

Дзядзька заклапочана зірнуў на дзяцей, на маленькага Міхаську, нечакана параіў:

— Трымайся вась гэтага шляху! Выведзе да ціхай і маленькай вёсачкі. Там можна крыху адпачыць, падсілкавацца. У першую хату зазірні. Запомні: брама блакітнага колеру. Скажы, што, маўляў, Пятро Мох да вас прыслаў. Сваячка там мая жыве, Мар'яша. Добрая кабета. Упэўнены, не адмовіць, прывеціць. І паліцаі туды рэдка зазіраюць!

Потым мужчына палез у кішэню, дастаў адтуль ладны кусок цукру, з усмешкай працягнуў Розе:

— Вось, вазьмі дзятве салодкі пачастунак. Выбачай, больш нічога ў мяне сёння няма. А я патупаю далей, вунь у той сасоннік. Людцы кажуць, там мноства грыбоў.

Шчаслівай дарогі. Беражы дзетак. Яны — найлепшае нашае багацце ў жыцці! Бывайце!

Узмахнуўшы моцнай рукой, Пятро хутка знік за алешнікам.

* * *

Як і казаў Пятро Мох, Мар'яша прыветліва сустрэла нечаканых гасцей. Гэта была яшчэ не старая кабета, гадоў за сорок. Невысокая, хударлявая. Абранута была пасляянску проста, але чыста. Але самае галоўнае, не лезла ў душу з рознымі роспытамі, нічым не цікавілася. Толькі запыталася:

— Вы гараджане? Ад вайны ўцякаеце?

Роза кінула ў адказ. Цень трылогі хмаркай зноўку прабега па яе мілавідным абліччы, затаіўся ў вачах. Гападыня больш нічым не цікавілася. Яна запрасіла падсілкавацца тым, што бог даў. Вандроўнікі адразу памылі рукі, прыселі за абедзенны стол. Духмяная бульбачка з агуркамі былі ў той вечар самымі цудоўнымі пачастункамі на свеце!

Спаць паклалі прама на падлозе, на духмяным сене. Вольнага месца ў хаціне не знайшлося. Сямейка Мар'яшы налічвала пяцёра чалавек. Дзеціпадлеткі, свякроўка са свёкрам уклаліся на ложках, на драўлянай канапе. Сама гаспадыня залезла на шырокую печ. Доўга там варочалася, ўздыхала і нарэшце заснула. Толькі маладой вандроўніцы не спалася! Занепакоеная, яна ўсё думала пра свайго мужа,

трывожылася. Хоць бы жывым застаўся Яшка! У дваццаць чатыры гады лічыцца ўдавой, з маленькімі дзеткамі, ды яшчэ без жылля і матэрыяльнай падтрымкі – не надта прыемнае становішча! І як яшчэ іх сустрэнуць у той далёкай вёсцы, дзе чакае адна невядомасць...

Пад раніцу разбудзіў моцны стук у акно. Гаспадыня, наспех апрануўшыся, выбегла ў сенцы. Праз хвіліну ў хаце з’явіліся паліцаі, а з імі – чалавек у чорным мундзіры. Адзін з іх – нахабны, самаўпэўнены, з шырокім, як застанка, тварам, тыцнуў кручкаватым пракуранным пальцам у бок Розы і яе дзяцей:

– Хто такія? – запытаўся грозна.

– Гэта – бежанцы, Мікіта Макаравіч! – спакойна адказала Мар’яша. – Вось папрасіліся ўчора ўвечары да нас пераначаваць. Дазволіла. А што такое, чаму так рана прыляцелі ў нашу вёску? Штосьці здарылася на чыгунцы?

– Не, нічога асаблівага не адбылося, чарговы агляд вясковых хат, – супакоіў знаёмец.

«Чорны мундзір», затрымаўшы цяжкі позірк на спалоханай Розе, паправіў фуражку. Глуха гыркнуў паслугачу:

– Юда, кіндар...

Той адразу кінуўся да Яніка, сцягнуў уніз штонікі... Дзеці заплакалі.

– Не, пан афіцэр, не абразаны. Беларускі хлопчык! – амаль весела адказаў Мікіта.

А сам запытаўся ў збялелай маладзіцы:

– Дзе дакументы? Давай сюды, хутчэй пакажы! Чаго

так спалохалася, прыгажуня? Няўжо я такі страшэнны на выгляд, а? Ха-ха-ха! Многія маладзіцы ад мяне ў захапленні, бо мужыкоў няма...

Роза спакойна, нетаропка падала дакуметы. Адчувала: галоўнае зараз — заціснуць сваё хваляванне ў зубах. Вытрымаць, не выдаваць сябе, каб не нарадзілася падазронасць у ворагаў. Няхай дзівяцца! Прозвішча ў пашпарце значыцца іншае, чым на самай справе.

— Так, значыць, Лямкова Наталля Мікітаўна! Нацыянальнасць — беларуска. Куды трымаем накірунак? — пытаецца шустры паліцай, міргнуўшы Розе-Наталлі.

— Да родных, на Гомельшчыну! Дом у Мінску ператварыўся ў руіны, а жыць нам няма дзе. У мяне ж маленькія дзеткі, а лецейка хутка пралятае. Не заставацца ж на вуліцы, у нейкім будане ўзімку! — спакойна адказала жанчына, зірнуўшы прама на паліцаю.

— А муж твой, прыгажуня, дзе забарыўся? — цікавіцца далей фашысцкі прыслужнік, хітра прымружыўшы нахабна-пажадлівыя вочы.

— Сабакам сена косіць! — літаральна выдавіла з сябе ўсмешлівая вандроўніца.

Раздаўся дружны рогат у хаце. Смяяліся паліцаі бадзёра і гучна. Было бачна: весяліліся ад усёй душы.

Атрымаўшы ад гаспадыні ладны кавалак сала, бутэльку «вогненнай вадзіцы», задаволеныя пакінулі хату. Адчувалася, «ганарары» ворагам спадабаліся.

Мар'яша, зірнуўшы на вокны, толькі ціха прамовіла:

— Роза! Паслухайце, калі ласка, маю парадую! Вам трэба

сягоння тэрмінова знікаць! Абавязкова! Гэты сыгы Адась-лавелас, добра адчуваецца, вока на вас паклаў, як на вабную жанчыну! Спакою не будзе, пакуль не атрымае сваё! Гэты гад ужо шмат падмяў пад сябе жанчын, да дзяўчат нават дабраўся! Умывайце хутчэй дзетак, будзем усе снедаць. А потым — падрыхтую для вас маленькія пачастункі: хлеб, агуркі, яблыкі... А вось сала перакладу крапівай, каб не сапсавалася ў дарозе.

Роза добра ведала: Мар'яша мае рацыю. Трэба ўцякаць з лясной вёсачкі! І тэрмінова браць накірунак да цёткі Моці. Мажліва, засталася ўсяго нейкіх пятнаццаць кіламетраў да той Сасноўкі, дзе яна жыве. Не надта доўгі шлях. Можна ўжо смела лічыць: усё горшае засталася ў мінулым. А наперадзе — новыя клопаты і сустрэчы...

Генадзь АЎЛАСЕНКА

КАХАННЕ Ё КАРАЦЕНЬКІХ ШТОНІКАХ

З цыкла: «Прыгоды Васі Лайдачкіна»

Як Вася з няёмкага становішча з гонарам выбрацца змог

Аднойчы Вася Лайдачкін Зойцы Зазнайкінай падножку падставіў. А Зойка яго за гэта дзённікам па галаве трэснула. А Васіль яе, за такую вялікую да сябе абразу, за валасы балюча таргануў. А Зойка ў адказ крэйдаі у Васіля шпульнула, ды так спрытна, што ў самы лоб яму патрапіла. А Вася Лайдачкін на гэтае яе агрэсіўнае дзеянне ніяк адказаць не змог, бо званок якраз у гэты час дзвілінкаць пачаў, настаўнік разам са званком у класе апынуўся, і ўрок, як гэта ні крыўдна, пачаўся. А ўрок гэты самым апошнім у раскладзе значыўся, таму Васіль наш адразу ж пасля ўрока дадому шпарка паімчаўся. І пра сутычку тую дробязную з Зойчыным удзелам ён ужо і запамятаваў нават.

А назаўтра, не паспеў Вася Лайдачкін у клас свой увайсці, як бачыць на дошцы вялізны такі надпіс. Белым па чорнаму: «Вася + Зоя». Ну, і далей пра каханне, як вы, пэўна, самі ўжо зразумелі.

— Што?! — аж зароў ад такой абразлівай неспадзяванкі наш Васіль. — Ды я ж ёй зараз такое каханне пакажу, доўга памятаць будзе!

І да Зойкі Зазнайкінай з кулакамі паімчаў.

А Зойка і сама ўжо ў атаку на Васіля імчыць і таксама кулакамі ва ўсе магчымыя бакі размахвае. Бо і яе надпіс гэты абразлівы да самай глыбіні душы абурыву. А можа, і глыбей нават, не ведаю дакладна.

І вось сышліся абодва варагуючыя бакі на самай сярэдзіне класа... і такая адмысловая бойка ў іх адразу ж пачалася... Не толькі іх сябрыаднакласнікі, але нават з усіх суседніх класаў вучні пазбягаліся, каб на відовішча тое рэдкае дружна палюбавацца...

А на наступную раніцу, не паспеў яшчэ наш Васіль да будынка школьнага дашкандыбаць, як бачыць на плоце школьным велічэзны такі надпіс: «Вася + Зоя». Ну, і далей зноў пра каханне гэтае самае, хай на яго трасца з ліхаманкаю! Праўда, не белым па чорнаму, як на дошцы ўчора было, а чырвоным па зялёнаму. Але ці ж гэта сутнасць справы змяняе?!

Расхваляваўся Вася Лайдачкін, надпіс гэты прачытаўшы, і моцна расхваляваўся. Так, моцна расхваляваным, у свой клас і ўвайшоў. А там...

А там зноў на дошцы ўсё той жа надпіс абуральны, белым па чорнаму. А на Васевай парце, на аркушы папяровым, яшчэ адзін надпіс, ужо сінім па беламу. Але гэст той жа, слова ў слова. Пра каханне гэтае самае, якога і блізка нават не было...

— Ды што ж гэта такое! — аж узвыў наш Васіль і да аднакласнікаў сваіх звяртаецца: — Ну дзе вы тут, скажыце, каханне нейкае змаглі ўбачыць?! Вунь у мяне шчака ўся ў

драпінах, і вуха, нібыта святлафор, гарыць!

— А ў мяне, паглядзіце, які ліхтар пад вокам! — гэта ўжо Зойка са свайго месца крычыць. — 3 месяц, пэўна, пратрымаецца, калі не больш!

— Ну і што? — адказваюць ім дружна аднакласнікі. — Падумаеш, — ліхтар! Так заўжды і бывае. Бо праўду кажуць: хто каго піхае — той таго і кахае! А як жа інакш?!

Задумаўся тут Васіль, ды й так моцна задумаўся, што цэлыя тры ўрокі без адзінай заўвагі нават прасядзеў. Але прыдумаў усё ж, як з гэтага няёмкага становішча з гонарам выбрацца можна.

Падышоў ён на вялікім перапынку да Зойкі Зазнайкінай і кажа ёй, гучна так, на ўвесь клас:

— Прабач мяне, Зоя, калі ласка, што я цябе ўчора пакрыўдзіў!

А Зойка пачырванела ўся, вочы долу апусціла і адказвае Васілю ледзь чутна:

— Гэта ты мяне, Вася, прабач! Я сама ва ўсім вінаватая!

А потым, пасля ўсяго гэтага, Васіль Зойку жуйкай смачнай пачаставаў. А Зойка Васілю ў адказ цэлы набор пакемонаў падаравала. Назусім.

На гэтых вось пакемонах уся наша гісторыя і завяршылася шчасліва. І нідзе больш надпісаў новых не з'явілася: ні на парце, ні на дошцы, ні на плоце, тым больш. Бо ўсе адразу зразумелі, што ніякім каханнем тут і не пахне нават. Бо якое ж гэта, скажыце, каханне, калі яны так ветліва паміж сабой размаўляюць, прабачэння ўзаемна просяць, ды яшчэ і падарункамі абменьваюцца?!

Вось калі сварацца ды за чупрыны хапаюцца — тады справа іншая! Тады гэта каханне, ды яшчэ якое!

Сапраўднае, можна сказаць, каханне!

Як Вася Лайдачкін закахаўся, і што з гэтага далей атрымалася

Аднойчы Вася Лайдачкін закахаўся. Уяўляеце?! З першага погляду. Зусім як у фільме для дарослых.

А яна вучылася ў паралельным класе. І звалі яе Маша. І больш нічога аб ёй наш Васіль не ведаў. А яна пра яго і гэтага нават не ведала. І, наогул, не падазрвала аб яго існаванні, што самае крыўднае.

І вось пачаў Вася Лайдачкін думаць, што б такое гераічнае яму здзейсніць, каб потым, праз гераічны ўчынак гэты, з дзяўчынкай Машай бліжэй пазнаёміцца. Думаў ён, думаў... і нарэшце прыдумаў. Падшоў да Пеці-выдатніка, адвёў яго ўбок і шэптам свой план выклаў. А, зыходзячы з гэтага плана, павінен быў Пеця-выдатнік хуліганам зрабіцца часова і, праз гэтае сваё часовае хуліганства, дзяўчынку Машу вельмі перапалохаць. Ну а Вася Лайдачкін павінен будзе на месца здарэння своечасова з'явіцца і дзяўчынку Машу ад хулігана Пеці па-геройску абараніць.

Такі вось план атрымаўся выдатны. Геніяльны, можна сказаць, план.

Праўда, Пеця-выдатнік не адразу яго ўхваліў. Больш таго, адмаўляцца спачатку пачаў, тлумачыць, што нічога ў яго, маўляў, не атрымаецца. Але потым здаўся. Угаварыў

яго Вася Лайдачкін.

І пачалі яны тэарэтычны гэты план у практычнае выкананне прыводзіць. І спачатку ўсё ў іх добра ішло, аж да таго самага моманту, калі Пецявыдатнік хулігана павінен быў са сваёй асобы часова прадставіць. А потым усё дрэнна пайшло, бо гэты самы Пеця ўсё пераблытаў. І, замест таго, каб кулакамі махаць, ветліва так у дзяўчынкі Машы спытаў:

— А можна мне вас у кіно запрасіць?

А Маша ў адказ усміхнулася яму і сказала:

— Ну, зразумела ж, можна.

А тут і Вася Лайдачкін падаспеў. І ролю сваю, дарэчы, добра вывучыў, не тое што некаторыя. Падбягае ён, значыцца, хапае Пецо-выдатніка за шкірку, каб дзяўчынку Машу ад яго абараніць... і адчувае раптам, што ляціць па паветры, нібы птушка якая. Толькі хацеў здзівіцца з прычыны такога пазаплановага свайго палёту, як у судакрананне з зямлёй увайшоў. І даволі адчувальна.

А дзяўчынка Маша яму і кажа:

— У мяне, між іншым, першы разрад па дзюдо!

А потым павярнулася яна да Пеці-выдатніка і ласкава так дадала:

— Не бойся, хлопчык, я цябе ў крыўду не дам!

А яшчэ потым узяла яго за руку і яны пайшлі. У кіно. І Вася пайшоў. У процілеглым напрамку.

І вельмі ён на Пецо-выдатніка пакрыўдзіўся. Цэлыя тры ўрокі з ім не размаўляў.

Аж да самай кантрольнай. Па матэматыцы.

СІСТЭМА НАТУРАЛЬНАГА АДБОРУ

Нарэшце я змагла добра яго разглядзець. Візуальна, я маю на ўвазе, а не праз унутраны зрок, як раней...

Аб'ект майго цяраплявага чакання якраз накіроўваўся ў бок парку. Але не адзін, што было б проста ідэальным варыянтам, а ў кампаніі двух сяброў, самых звычайных маладых людзей, якія нічога звышасаблівага сабою не ўяўлялі. А значыцца, яны былі лішнімі тут, гэтыя ягоныя сябрыкі...

Што ж, такі варыянт развіцця падзей я таксама прадугледзела загадзя. Амаль падышоўшы ўжо да паркавай брамы, іржавай і перакошанай, аб'ект раптам спыніўся (не без маёй дапамогі, зразумела), павярнуўся і, лягнуўшы сабе далоняй па ілбе, хутка пашыбаваў у зваротным напрамку.

— Ты куды, Дзімка? — запознена выгукнуў яму ў спіну адзін з сяброў. — Забыўся чаго?

— Забыўся! — не абарочваючыся, кінуў у адказ аб'ект (ён жа Дзімка). — Ідзіце, я вас даганю!

Далей усё пайшло як па масле. Сябры Дзімкі рушылі сабе далей, а сам ён, звярнуўшы на бакавую сцяжынку, спыніўся раптам і пачаў недаўменна азірацца па баках... І яго можна было зразумець...

Кінуўшы хлопцу нечаканую думку аб чымсьці забытым і празмерна важным (жыццёва неабходным нават!), я так і не паспела ўцяміць, што ж такога важнага і жыццёва неабходнага мог забыць гэты самы Дзімка. І, галоўнае, дзе канкрэтна ён мог забыць гэтае «жыццёва неабходнае»?

Таму, хуценька змяніўшы версію, я вырашыла, што аб'екту тэрмінова спатрэбілася набыць некалькі талончыкаў на аўтобус-тралейбус у бліжэйшым кіёску «Саюздруку». Тое, што ў хлопца ў кішэні мог мецца праязны на ўсе віды гарадскога транспарту, мне неяк не прыйшло ў галаву... ды, калі казаць пчыра, не мела аніякага значэння...

Каля кіёска Дзімку прыйшлося адстаяць невялікую чаргу, але тут я была зусім нават ні пры чым. Чарга ўтварылася сама па сабе... так што, калі аб'ект (ён жа Дзімка) зноў уваходзіў у перакошаныя і назаўсёды расчыненыя вароты парку, сябрукі ягоня былі ўжо даволі далёка.

А, значыцца, можна было пачынаць.

— Увага! — у думках падала я каманду тром п'яным мязротнікам, якія ўвесь гэты час паслухмяна хаваліся ў зарасніку здзічэлага бэзу. — Падрыхтаваліся!

Мязротнікаў я выявіла і спецыяльна адлавіла зусім непадалёку адсюль. І адлавіла ў той крытычны момант, калі яны, з рогатам і шматлікімі нецэнзурнымі выразамі, спрабавалі зацягнуць у кусты дзвюх старшакласніц, якія прагульвалі ў гэтым закінутым парку нейкі свой ці то ўрок, ці то факультатыў. Ды яшчэ і курыць спрабавалі, шмакадзяўкі!

Вядома ж, трэба было іх за гэта прыкладна пакараць (мязротнікаў, я маю на ўвазе, не старшакласніц), але ў мяне меліся на гэтых п'яных аболтусаў свае віды. І таму, поўнасьцю авалодаўшы іх свядомасцю, я хуценька адвядла ўсю тройцу як мага далей ад румзаючых і да паўсмерці

перапалоханых ахвяр, а, дакладней, у гэты здзічэлы (і таму даволі калючы) бэз. А зарумзаным шмакадзяўкам загадала (у думках, зразумела ж, не ўслых) тэрмінова пакінуць небяспечны гэты парк і бягом імчаць на гэты свой урок (ці факультату). Нічога, што столькі часу прайшло... няхай толькі прабачэння ў настаўніка папросяць за спазненне...

Так што ўсё пакуль ішло як па масле. Аб'ект (ён жа Дзімка), весела насвістваючы, ішоў па цяністай алеі парку, паступова набліжаючыся. П'яныя мязотнікі таксама былі ў форме і толькі чакалі апошняй маёй каманды... ну, а я сама размясцілася так, каб аб'ект змог мяне ўбачыць, як толькі паверне ўлева разам з паваротам сцяжынкі...

Патрэбную каманду мязотнікам я дала загадзя, і калі гэты самы Дзімка апынуўся ў полі майго зроку (а я ў полі ягонага зроку, адпаведна), гэтыя тры п'яныя дэбілы ўжо адрываліся, як кажуць, па поўнай. Двое моцна трымалі мяне за рукі, а трэці, па ўсяму было бачна, самы галоўны ў іх п'янай шайцы-лейцы, гніосна гагочучы, слініў мне шыю і шчаку сваімі пракурана-смярдзючымі вуснамі. А адначасова з гэтым яшчэ і за грудзі хапаў, спрабуючы расшпіліць блузку... што было ўжо поўнай імправізацыяй з ягонага боку, бо каманды на такое я пакуль не давала...

Гэтая ягоная самастойнасць у прыняцці рашэнняў павінна была мяне неяк насцярожыць, але чамусьці так і не насцярожыла. І дарэмна, як высветлілася ў далейшым...

Але пакуль усё ішло дакладна па плане і з боку старонняга назіральніка выглядала жах як натуральна.

Ва ўсялякім разе, павінна было так выглядаць...

— Адпусціце! — выгукнула я абурана. — Што вы сабе дазваляеце?!

І адразу ж вырашыла, што ўзяла не зусім тую, як кажуць, танальнасць. Занадта ўжо літаратурна, кіношна нават... неяк натуральней сябе паводзіць трэба, у першую чаргу, больш напалохана, ці што?

— А-а-а! — залямантавала я, выкручваючыся ўсім целам у дарэмных спробах вызваліцца. — Дапамажыце... хто-небудзь!

І, адначасова з гэтым, краем вока зірнула ў бок аб'екта. Якія, цікава, дзеянні чакаюцца з ягонага боку?

Дзеянні даследуемага аб'екта і на самай справе аказаліся даволі цікавымі і зусім нават непрадказальнымі. Ніяк не адрэагаваўшы на адчайны мой крык і нават у мой бок не зірнуўшы, гэты бамбіза (два метры з гакам, спартсмен-каратыст і ўсё такое іншае) уціснуў галаву ў плечы і, хуткім крокам (нават амаль падбегам) прадэфіліраваўшы міма «мілай» нашай кампаніі, пачаў гэтак жа хутка і, нават, з паскарэннем аддаляцца.

Вось жа казёл! Вось жа слімак баязлівы! А я яшчэ так горача адстойвала ўчора ягоную клятую кандыдатуру перад Вышэйшай атэстацыйнай камісіяй!

Я так засмуцілася з-за відавочнага свайго промаху, што зусім згубіла кантроль над сваімі «падначаленымі», у першую чаргу, над тым з іх, які і раней крыху імправізаваў, а я, дурніца, увагі тады гэтаму не надала. І нават зараз занадта позна адчула небяспеку...

Ва ўсялякім разе, правільна адрэагаваць на кулак, які

ляцеў прама ў твар, я так і не змагла.

Удар быў страшным, асабліва для маёй, далёка не асілкавай камплекцыі. Мне нават падалося, што ў галаве маёй узарвалася бомба... а тут яшчэ, калі падала, я балюча трэснулася патыліцай аб нейкі ці то пень, ці то камень. Поўнай адключкі не адбылося, але гэтыя два ўдары так на мяне падзейнічалі (у адмоўным сэнсе, зразумела), што поўнасьцю парушылі і без таго не асабліва трывалую сувязь паміж мной і трыма маімі падапечнымі.

Вось тут я поўнасьцю адчула ўвесь боль і адчай няшчасных прагульшчыц, цалком улезла ў іх шкуру, так сказаць! Гэтыя тры мязотнікі наваліліся ўсе разам і пачалі, з рогатам і самымі адборнымі мацокамі, зрываць з мяне адзенне. І, адначасова, мацаць сваімі потнымі лапішчамі самыя інтымныя месцы...

У такой вась крытычнай сітуацыі ўзнавіць (хай сабе і часткова) страчаны кантроль над іх свядомасцямі (тым больш, затуманенымі алкаголем і распаленымі самымі пажадлівымі інстынктамі) я так і не змагла, як не спрабавала. Адзінае, што я магла здзейсніць у дадзены канкрэтны момант – проста забіць усіх трох (дакладней, проста загадаць ім памерці)... але якраз гэтага я і не магла сабе дазволіць ні ў якім разе...

Забіваць я мела права толькі для выратавання ўласнага (а ў некаторых, прадугледжаных Кодэксам выпадках, і чужога) жыцця, але на жыццё маё замаху з боку гэтых трох п'яных дэбілаў якраз і не было. Замах быў на нешта іншае... але гэтае «іншае», на вялікі мой жаль, пад

катэгорыю «забойства дзеля выратавання...» ніяк не падпадала.

І вось, калі я прыйшла ўжо ў поўны адчай, а гэтыя трое мярзотнікаў свайго амаль дасягнулі (сцягнуўшы з мяне джынсы разам з трусікамі, яны ўсё ніяк не маглі дамовіцца паміж сабой, каму ж першаму пачынаць са мной забаўляцца), адбылося нечаканае...

Зусім побач пачуўся раптам чыйсьці абураны ўскрык, потым да майго слыху данёся хлёткі гук удару... і той з тройцы, які ўжо наваліўся на мяне, пускаючы ад прадчування будучай асалоды сліну, раптам кульнуўся кудысьці ўбок з перакошанай ад болю фізіяноміяй. І, адначасова, я адчула сябе вольнай... і самай першай справай пачала нацягваць на сябе джынсы. Вось так, лежучы на спіне... І толькі потым прыўзняла галаву і агледзелася па баках...

А непадалёку ад мяне ў поўным маўчанні біліся чатыры чалавекі. Дакладней, тры і адзін.

І, вядома ж, гэтаму аднаму прыходзілася несалодка...

Але я была ўжо на нагах, да таго ж, сярдзітая да немагчымасці...

Не, забіваць іх я па-ранейшаму не збіралася, але належным чынам пакараць... чаму б і не! І я з уяўнай асаюдай паслала кожнаму з трох мярзотнікаў па адным кароценькім імпульсе.

А больш і не спатрэбілася!

Адразу ж забыўшыся і пра мяне, і пра нядаўняга свайго праціўніка, усе тры гэтыя пажадлівыя ідыёты прыняліся

раз'юшана і ашалела лупасіць адзін аднаго па азызлых ад штодзённага п'янства фізіяноміях.

А іх нядаўні праціўнік (зусім малады яшчэ хлопец) моўчкі стаяў побач і са здзіўленнем на ўсё гэта пазіраў, нічога пакуль не разумеючы. Нават пра кроў, якая цякла з уласнага носа, забыўся... як і пра вока, якое ад трапнага ўдару кагосьці з трох пачынала ўжо заплываць...

Кроў яму я спыніла першым жа чынам, потым хуценька залячыла пашкоджанае вока і прывяла ў належны стан адзенне (звяла з джынсаў крывавыя плямы, адрамантавала падраныя месцы на тэнісцы і ўсё такое іншае). Потым, падышоўшы ўшчыльную, спынілася побач.

— Ну, усё, ідзем! — сказала я ласкава. — Хопіць за дурнямі назіраць! І, дарэчы, дзякуй за дапамогу!

— Няма за што! — машынальна адказаў хлопец і толькі пасля гэтага схамянуўся і паглядзеў на мяне дзіўным нейкім позіркам.

Штосьці бянтэжыла майго нечаканага выратавальніка... і я нават ведала, што канкрэтна збівала яго з панталыку...

Мае паводзіны...

Дзяўчына, толькі цудам пазбегнуўшая жорсткага групавага звалтавання, павінна была паводзіць сябе крыху інакш. І нават не крыху, а зусім інакш!

Але мне ўжо надакучыла прыкідвацца!

— Пайшлі! — паўтарыла я і ўзяла яго за руку. — П'яных ідыётаў не бачыў, ці што?

А «п'яныя ідыёты» ўжо і на нагах стаяць не маглі. Качаліся па траве, кусаліся, драпаліся, мацярылі адзін

аднаго сіпльмі галасамі... але ўсё ніяк не маглі спыніцца...

Праўда, усяго гэтага мы ўжо не бачылі. Мы ішлі прэч, дакладней, гэта я ішла прэч і амаль сілком цягнула за сабой хлопца, які па-ранейшаму нічога не разумеў. І ўсё спрабаваў азірнуцца, кінуць, так сказаць, развітальны погляд на сваіх (дакладней, на нашых з ім) нядаўніх крыўдзіцеляў. А потым раптам спытаўся:

— А яны там не пазабіваюць адзін аднаго?

— Не ведаю! — адказала я шчыра і абьякава, потым падумала крыху і яшчэ больш абьякава дадала: — Не павінны, здаецца...

Хапаць адзін аднаго за горла, біць пальцамі ў вочы альбо прымяняць хоць-якую зброю (нажы, кастэты, нават камяні) мязотнікі не мелі права (дзеінічала самае жорсткае табу, накладзенае мной). Але ж кулаком таксама можна забіць, тым больш, такім здаравенным... так што я і на самай справе не ведала, чым у іх там справа скончыцца...

Але, чым бы яна не скончылася, я магла са спакойным сумленнем сказаць: «Кодэкса не парушыла! Ні адзінага нават пункта! А тое, што прайшла па самай мяжы паміж уяўным парушэннем і простым перавышэннем паўнамоцтваў... гэта нічога! Не я першая...»

Куды больш непакоіў мяне ў дадзены канкрэтны момант мой нечаканы выратавальнік. Вунь з якой падазронасцю на мяне пазірае. І на свае джынсы таксама. Напэўна, спрабуе зразумець, куды гэта кроў з іх падзелася. Ці, можа, і не было там аніякай крыві?

Як жа хацелася мне адкрыцца гэтаму смеламу і

сімпатычнаму хлопцу, выкласці яму ўсю праўду пра сябе (ці, хаця б, частку гэтай праўды...), і ў той жа час выкласці яму гэтую самую праўду я ніяк не магла! Па-першае, не факт, што паверыць, а па-другое, калі нават і паверыць...

Нельга!

Права такога не маю!

Вось таму, першаму (які Дзімка, і якога выбрала наша паважаная камісія пасля стараннага вывучэння ўсіх ягоных антрапалагічных дадзеных), вось яму я не толькі магла расказаць аб усім, але і проста абавязана была гэта зрабіць. Увесці, так сказаць, у курс спраў, калі б ён...

Калі б ён прайшоў адбор, дакладней, гэтую, самую першую, ягоную стадыю...

Якую ён праваліў, і праваліў з трэскам!

— Ты хто?

— Што?

Паглыбленая ў невясёлы свой роздум, я і не зразумела адразу, што гэта да мяне звяртаюцца.

— Маё імя — Ксенія! — прагаварыла я абыякава. — А ты... як, дарэчы, тваё імя?

Калі шчыра, мне было глыбока напляваць, як завуць гэтага хлопца, тым больш што я і так ведала ўжо ягонае імя: Канстанцін. Але ж ён быў самым звычайным чалавекам і таму зусім не падыходзіў на ролю кандыдата, а ўсё астатняе...

Усё астатняе проста не мела аніякага значэння...

— Запамятай! — рэзка (магчыма, занадта рэзка) прагаварыла я. — Нічога гэтага не было!

І, павярнуўшыся, не пайшла нават, пабегла прэч. І заплакала, упершыню за апошнія некалькі гадоў. Бегла і плакала, плакала і бегла... І праклінала ў душы гэтую дурную сістэму адбору...

Тамара БУНТА

І ЧАКАНА, І ГАДАНА...

«...А яшчэ раскажу табе пра адно дзіва: Люська аб'явілася! — паведамляла маці ў апошніх радках свайго пісьма. — Прыслала Ленцы паштоўку да дня нараджэння ажно з Фінляндыі, а потым — грашовы перавод на тысячу долараў! Успомніла мамачка пра дачушку, калі старасць прыйшла. Напэўна, хутка сама заявіцца...»

Я адклала ўбок ліст, спісаны прыгожым настаўніцкім почыркам. Калісьці ў педвучылішчах будучых настаўніц малодшых класаў вучылі каліграфіі, каб умелі прыгожа пісаць на дошцы і ў вучнёўскіх сшытках, і гэта ўменне яны захавалі на ўсё жыццё. Почырк ім не сапсавалі нават шарыкавыя ручкі. Мая мама заўсёды пісала — і лісты, і кароткія запіскі — прыгожа і акуратна. Мама наогул любіла эпістальны жанр. Нават цяпер, калі лягчэй і хутчэй было б звязацца са мной, хай сабе не па інтэрнэце, а хаця б па тэлефоне, яна штотыдзень пісала мне лісты, дзе падрабязна паведамляла пра ўсе апошнія навіны, якія адбываліся ў нашым райцэнтры. І якая радасць была мне атрымліваць тэа белыя канверцікі!..

Люська аб'явілася — сапраўды дзіва! Мы ўжо і думаць-гадаць пра яе забыліся, жывая ці не, а яна, бач ты, не толькі жывая-здаровая, дык яшчэ і за мяжой, і, мусіць, някепска ўладкавалася!...

Люська з'явілася на нашым завулку дзесьці напрыканцы

шасцідзясятых і нарабіла пярэпалаху. Мы, тады яшчэ малыя дзеці, бегалі за ёю, бы за нейкай цыркачкай-камедыянткай. Яшчэ б — дзеўка ў штанах!.. Такага дзікунства насельніцтва завулка раней не бачыла, а тэлевізараў у нашых хатах тады амаль не было. Штаны на ёй былі шырачэзныя ўнізе, «клёшы», так іх называлі, і Люська, ідучы, расстаўляла ногі шырока, бы матрос на палубе, але ўсё роўна заграбала імі пясок на дарозе. Да таго ж на галаве ў Люські былі неверагодна кудлатыя, нібы ў лялькі, светлыя валасы. Я ўпершыню тады пачула новае слова — парык.

Люську прывёз з арміі наш сусед Шурка. Шурка служыў у Рызе, у марфлоце, ажно тры гады. Маці яго, Міроніха, вельмі чакала хлопца з арміі — дзве ж дачкі яшчэ падрасталі. Спадзявалася, што сыночк вернецца, пойдзе працаваць і дапаможа сяспёр вывучыць і аддаць замуж. А ён жонку з малым дзіцем прывёз! Ды такую, што ні да чаго не здатная!.. Ні кашулю мужу памыць, ні падлогу падмесці, ні нават кашу свайму дзіцяці зварыць. «Што ты зробіш — не было яе каму навучыць: дзетдомаўская», — перадавалі бабы адна адной ля калонкі, дзе бралі ваду, і скрушліва ківалі галовамі. Ужо ж была ў іх радасць — пагаварыць! Мы, малыя, круціліся побач і чулі: «Маці не пісаў — прызнацца баяўся, што ў арміі жаніўся. А Міроніха ж так на яго спадзявалася, так спадзявалася!..» — «Ды не... Мож, і не збіраўся ён з жонкай вяртацца. Тонька-пашпартыстка гаварыла, што ў іх шлюб за чатыры месяцы да нараджэння дзіцяці аформлены...» — «Ой, малое ляжыць плача, а

маладая мамачка спіць! Міроніха цярпіць-цярпіць, а потым бутэльку з малаком сама грэе..» — «Ага, а Шурка сам пляюшкі мые!.. А калі дзіця прачнецца, Люська яго пад пахамі, бы палена, носіць...»

Міроніха гэтыя размовы не падтрымлівала, маўчала. Ці то дзеля спакою сына смецце з сям'і не хацела выносіць, ці то шкадавала нявестку-сірату, а можа, яшчэ спадзявалася па-мацярынску яе ўсяму навучыць. Але не спраўдзіліся надзеі: Люська збегла! Год дзіцяці споўніўся, дэкрэтны водпуск скончыўся, і паехала яна ў Рыгу — з працы звальняцца. Раілі людзі: «Заказным лістом заяву адашлі!» Дык не, маўляў, праехацца хачу, развезацца ад вашай дзярэўні. Паехала і... след яе развезаўся. Чакалі-чакалі, на працу ў Рыгу напісалі, адтуль адказалі: звольнілася. У міліцыю звярнуліся, а дзе шукаць?.. Люська ж тут, у райцэнтры, была прапісаная. Так і не выпісалася сама, пакуль праз пэўны час, ужо пасля разводу з Шуркам, свякроў яе не выпісала. Хутка пра яе амаль забыліся, нават думаць сталі, мо, сапраўды, дзе загінула, але аднойчы...

Прайшло гадоў дзесяць, як Люська прапала. Аленка, дачка яе, так і расла ў бабы. Шурка яшчэ раз паспрабаваў ажаніцца, нават сын нарадзіўся, але і ў другім шлюбе, у прымах у Мінску, шчасця не знайшоў, зноў вярнуўся дадому. Стаў выпіваць і з часам ператварыўся ў аднаго з тых ціхіх алкаголікаў-развядзёнаў, якія жывуць пры старой жаласлівай матцы. Дачкой Шурка амаль не займаўся, ды гэта і не трэба было. Дзяўчынка, дзякуй богу, пайшла не па маці. Дома — руплівіца, у школе — выдатніца, з сяброўкамі

— весялуха, ва ўсіх справах завадатарка, як гавораць сёння, лідар. Міроніха, аддаўшы сваіх дзвюх дачок замуж, расціла ўнучку, як родную, трэцюю, дачку — у любові і строгаці.

Быў перыяд, у гадоў пяць-шэсць, калі Аленка стала прыставаць да родных з пытаннем: «А дзе мая мамка?» Бацька ў адказ толькі крыўдліва соп і сыходзіў з хаты. Міроніха адразу пачынала сварыцца на малую і прымушала збіраць цацкі або кніжкі ці пасылала да суседскіх дзяўчатак гуляць. А адна з родных цётак дзяўчынкі, Галіна, вельмі злая на швагерку-шлэндру і за адзінокага няшчаснага брата, і за маці, якой на старасці гадоў трэба яшчэ гадаваць унучку, і за пляменніцу, што расце паўсіратой, аднойчы не выгрываўшы, сказала дзяўчынцы: «Твая мамка сабакам сена косіць!..» Малая і паверыла. Суседзі не раз дзеля смеху перапыталі дзяўчо: «Аленка, а дзе твая мамка?» — «Мая мамка сабакам сена косіць!» — старанна тлумачыла ўсім наўнае дзіця, пакуль Міроніха не пачула гэта і на суседак не насварылася.

Потым, гады праз тры—чатыры, ужо ў школе, стала Аленка перапорваць кардонныя каробкі з фотаздымкамі, што захоўваліся ў бабінай хаце, прыглядаючыся ўважліва да кожнай картачкі. Асабліва да маленькіх — на пашпарт. У Міроніхі сэрца зашчаміла. Зразумела — дзяўчынка матчына фота шукае!.. Вось як: колькі дзіця ні кармі, колькі ні пестуй — усё роўна для яго благая мамка будзе лепей за добрую бабулю.

А калі дзяўчынка перайшла ў пяты клас, якраз падчас канікул, з ёй здарыўся цуд — яна выйграла ў «Спортлато»

10 рублёў! Сама выйграла, на свае грошы — тыя, што ёй падарылі на дзень нараджэння. Вось было радасці!.. А тут якраз цётка Галіна ў турпаездку сабралася — у Рыгу. І дачку сваю, Таньку, крыху меншую за Аленку, вырашыла з сабою ўзяць. Чаму ж не катацца было — паездкі ад прафсаюза тады вельмі танна абыходзіліся. Тая якраз 10 рублёў і каштавала. Аленка, як пачула пра турпаездку, адразу плач учыніла: «І мяне, цётка Галя, вазьмі, і я хачу ў Рыгу з’ездзіць!.. У мяне і грошы на паездку ёсць!..» І паклала на стол свае 10 рублёў, у латарэю выйграныя. Ну, што было рабіць?.. Вырашылі — хай едзе! Стала дзяўчынка ў дарогу збірацца, а ў самой сэрца заходзіцца: яна ўжо ведала, што маці яе шмат гадоў назад з’ехала ў Рыгу і там прапала. Пазней, стаўшы дарослай, Алена прызнавалася мне, што ў ноч перад паездкай спаць не магла — кідалася па гарачай падушцы, уяўляючы сабе адну і тую ж карціну: вось прыедуць яны ў Рыгу, пойдучь па галоўнай вуліцы, падыдуць да галоўнага магазіна, і ім насустрач будзе ісці мама. І яны сустрэнуцца! Кінуцца адна да адной, абдымуцца, пацалуюцца і будуць доўга-доўга стаяць у абдымках... А вакол збяруцца людзі і будуць пытацца: «Што здарылася?.. Што здарылася?..» А цётка Галя, выціраючы слёзы, скажа: «Маці знайшла сваё дзіця!..» І ўсе пачнуць плакаць ад радасці...

Чаму сустрэча ўяўлялася менавіта ля галоўнага магазіна? Таму што ў той час у нашым райцэнтры самым вялікім і прыгожым будынкам быў новы ўнівермаг. І Аленцы здавалася, што ўсе людзі ў горадзе сустракаюцца

менавіта там і ўсе важныя гарадскія падзеі адбываюцца таксама там. Так і ў Рызе будзе...

Мы часта паўтараем словы, што Зямля круглая, а свет цесны, і нават не ўяўляем сабе, наколькі, сапраўды, Зямля круглая і свет цесны. Турыстаў з невялікага беларускага гарадка прывезлі ў Рыгу, паказалі ім Ратушную плошчу і Домскі сабор, правезлі па вузкіх, дзіўных, еўрапейскіх вулачках, а потым «па просьбе працоўных» падвезлі да вялікага ўнівермага. У савецкі час, час усеагульнага дэфіцыту, адной з мэтаў турыстычных паездак было купіць у Маскве, Ленінградзе або Рызе штосьці новае, больш моднае, не такое, як шылі на сваёй мясцовай фабрыцы.

І што вы сабе думаеце?!. Усё адбылося, як і марыла дзяўчынка: на адной з галоўных вуліц Рыгі ў дзвярах вялікага ўнівермага яна, як кажуць, нос у нос сутыкнулася з роднай мамачкай. Такое ў кіно пакажы — ніхто не паверыць.

Вядома, яны самі адна адну не пазналі б — дзяўчынка проста не памятала маці, а маці пакінула дачку гадавалым немаўлём. Пра покліч роднай крыві ўспамінаць не будзем — ва ўсялякім разе ў той момант кроў маўчала. Пазналі адна адну сваячкі.

— Галька, ты?..

— Люська? Жывая?!

— А як жа? А вам бы хацелася, каб я памерла? Як кажуць, не дачакаецеся!.. Адкуль вы тут?

— Мы ў турпаездцы ад фабрыкі.

— У турпаездцы?.. Ад гармонікавай фабрыкі?.. Ну,

вядома, іншага ж шляху выехаць у Еўропу для вас у вашай «дзірцы» няма...

— А ты дзе?.. Тут, у Рызе?.. Як жывеш, чым займаешся?..

— Жыву, як бачыш, някепска. І праца няцяжкая, — засмялася Люська. — Дзякуй богу, хутка ўцяміла, што трэба бегчы ад твайго брата як мага хутчэй... А то таксама цяпер гармонікі на вашай фабрыцы збірала б... «Так хутка бегла, што нават пра роднае дзіця забылася», — са злосцю падумала Галіна, але ўслых гэтых слоў швагерцы не паўтарыла. Не схацела ўсчыняць скандал. З-за пляменніцы не схацела.

На працягу ўсёй размовы дзяўчынкі стаялі моўчкі, утаропіўшыся ў незнаёмку. Алёнка з першай хвіліны зразумела, хто гэта. Але... Яна столькі рыхтавалася да гэтай падзеі, столькі разоў уяўляла сабе гэтую сцэну, столькі разоў марыла, што цяпер, калі ўсё спраўдзілася, проста разгубілася.

Ды і зусім не такой яна ўяўляла маці. У сваіх марах і снах бачыла яе маладой, прыгожай, стрункай, бялявай... Гэта ж жанчына была не надта маладая, зусім непрыгожая і вельмі непрыемная — размаляваная, з фіялетавымі валасамі, з прыпухлым тварам, з пахам цыгарэт...

Галіна ж, распытваючы былую швагерку, страляла вачамі то на яе, то на пляменніцу... «Пазнае родную дачку ці не? Падкажа ёй сэрца ці не?» — думала жанчына. Люська і сама стала пераводзіць позірк з адной дзяўчынкі на другую.

– Слухай, а гэта – часам не мая?.. – раптам спытала яна, тыцнуўшы пальцам з аблупленным манікірам у Аленку.

– Твая, – адказала Галіна, і сэрца яе сціснулася. Яна чакала, што зараз маці кінецца абдымаць, цалаваць дачку, што распачнуцца слёзы, усчыніцца лямантг...

– Фу, – абразліва сказала Люська і зморшчылася. – Уся па тым хаме пайшла, не каб па мне!..

Галіна ледзь не самтела. У яе літаральна мову адняло. Жанчына баялася зірнуць на няшчаснае дзіця. Яна не ведала, што рабіць, як згасіць няёмкую сітуацыю. Чамусьці ёй здавалася, што пляменніца зараз заплача.

Аленка ж тузанула яе за рукаво і проста сказала:

– Пойдзем, цётка Галя! Ну яе, гэтую дурную!..

І першая рушыла ва ўнівермаг.

З таго часу дзяўчынка больш ніколі не ўспамінала пра маці, не шукала яе фотаздымкаў, не распытвала ні аб чым родных і знаёмых, а калі распытвалі яе, адмахвалася: «Ат!..» – і ад размовы проста ўхілялася.

Яна ва ўсім слухала сваю бабулю, любіла і шкадавала пітушчага бацьку, амаль поўнасцо вяла хатнюю гаспадарку і да таго ж у школе была лепшай вучаніцай. Алену на нашым завулку ўсе любілі і хвалілі. Пасля школы дзяўчына лёгка паступіла ў педінстытут, потым вярнулася працаваць у родную школу, удала выйшла замуж, нарадзіла сына... Усё ў яе жыцці было прыстойна, разумна, ясна, зразумела.

І вось раптам... Пісьмо ад маці-зязюлі! І паштовы перавод на досыць вялікую суму грошай, мусіць, каб дачка

ўсе крыўды даравала. Спакусліва.

Хаця, пры чым тут грошы? Родная кроў усё ж такі... Пакліча? Ці на гэты раз ужо Аленчына прамаўчыць?..

..Прызнаюся, хацела на гэтым і скончыць апавяданне, маўляў, хай чытач сам паразважае: што будзе далей?.. Але, праўду кажучы, што на самай справе адбылося, ведаю.

Не прамаўчала родная кроў. Алена адгукнулася маці адразу ж і з вялікай радасцю, быццам і не было ў яе паўсіратлівага дзяцінства і той крыўднай сустрэчы ў Рызе... Стрымгалоў паляцела яна ў Пецярбург, куды састарэлую, але, як і раней, размаляваную, расфуфыраную Люську прывёз на машыне з Хельсінкі яе муж-фін, былы марак. Нарэшце маці і дачка абняліся... Нарэшце маці знайшла сваё дзіця...

Суседзі на завулку спачатку пачасалі языкi: «Во, за грошы нават здраду роднай маці даравала!.. Добра, што бедная Міроніха да гэтага часу не дажыла!..» На што Алена стрымана адказвала: «Роднай маці і без грошай усё даруеш. Толькі б яна была!»

Суседзі пагаварылі-пагаварылі і супакоіліся. Нават з Люскай, падчас яе прыездаў у райцэнтр, пачалі здароўкацца і размаўляць.

ШТО ЛЯЖЫЦЬ НА ДОНЦЫ ДУШЫ

Кожны незнаёмы чалавек, бы непрачытаная кніга. І толькі адкрыў гэтую кнігу на любой старонцы — паглыбішыся ў найцікавейшы раман... ..Бараўляны. Анкалагічны цэнтр. Аддзяленне, дзе ляжаць толькі жанчыны, бо тут лечаць тое, што ніколі не баліць у мужчын, — грудзі.

Палата на чатырох чалавек. Самай маладой, Віцы, дваццаць пяць, дзвюм кабетам, Ірыне і Яніне, за сорок, у кутку, далей ад вокнаў, чацвёртая пацыентка — амаль васьмідзесяцігадовая Данілаўна.

Данілаўна як бы выпадае з калектыву, аб'яднанага адной бядой, аднымі праблемамі, аднымі размовамі пра дактароў, працэдуры, лекі... Старая ніколі не ўдзельнічае ў гамонках, нічога не расказвае і пра сябе: то спіць, адварнуўшыся да сцяны, то ляжыць цэлы дзень моўчкі, падклаўшы пад шчаку руку, уся ў сваіх думках і ўспамінах... Але жанчыны ведаюць, што яна адзінокая — ні дзяцей, ні ўнукаў. Салдацкая ўдава яшчэ з часоў вайны. Кажуць, быццам бы ёсць пляменнік, медык пры вялікай пасадзе, але ён пакуль што ніводнага разу яе не наведаў.

«Ну навошта ёй у такім узросце лячыцца?» — бяздумна ўсклікнула Віка на другі дзень пасля паступлення ў палату, правёўшы вачамі ў калідор Данілаўну. Для Вікі любы ўзрост што за сорок здаецца ўжо дрымучай старасцю. А тут — восемдзсят, і яна яшчэ жыць хоча!..

Ірына і Яніна пераглянуліся, але абедзве прамаўчалі.

Жанчыны ўжо ведалі, што ў Вікі злаякасная пухліна і яе чакае ампутацыя грудзей, а зусім не «дробязная» аперацыя, як яна ім у першы дзень далажыла... Яны разумелі, якія выпрабаванні, якія пакуты чакаюць гэтае, на іх погляд, яшчэ наіўнае, жыццярadasнае дзяўчо і як яна пасля гэтых пакут прагна захоча жыць і пачне чапляцца за кожную новую надзею, за самую танюткую яе саломінку... Яны разумелі – самі праз гэта прайшлі.

Дзень у бальніцы перажыць няцяжка – абход, перавязкі, уколы, кропельніцы... Пасля абедзеннага сну сямейнікі і радня наведваюцца... А вось увечар, калі ў палаце патушаць святло, навальваюцца розныя цяжкія думкі: пра яшчэ несамастойных, неўладкаваных у жыцці дзяцей, пра поўных сіл нестарых мужоў, пра сябе, скалечаную хваробай, пра адвечнае «чаму ўсё гэта мне – за якія такія грахі?» і пра тое, што будзе... І, мусіць, гэтыя думкі зусім задавілі б, каб ім паддаваліся. Але жанчыны не паддаюцца! Толькі святло пагасне – яны за размову! А размовы ў жанчын, вядома, адны: пра мужчын, пра каханне, пра шчасце, пра здрады... Ужо ж і шчыруюць – і хто што ў кніжцы цікавага прачытаў, расказваюць, і сакрэты сябровак, суседак, калег адкрываюць, і ўласныя гісторыі кахання прыгадваюць...

Вось неяк увечар зноў разгаварыліся нашы жанчынкі, і тут Яніна кажа: «Ану, бабы, прызнавайцеся! Што ў каго прыхавана на самым донцы душы – выкладвайце! У кожнага чалавека ёсць заповітная таямніца. Самі ведаеце, ад якой хваробы лечымся. Не сёння – заўтра можам... Дык

навошта, каб яно было нерасказанае?..»

І першая спавядалася. За ёй адважылася Ірына. Знайшлася запаветная таямніца і ў Вікі. Расказалі тры маладзейшыя жанчыны свае гісторыі і ўжо сабраліся спаць, бо гаварыць пасля шчырых споведзяў не хацелася. І раптам у сваім кутку ўзнямаецца Данілаўна, садзіцца на ложку і кажа:

— Ну, што ж, цяпер мая чарга... Ёсць у маёй душы тое, што не хочацца цягнуць за сабой у магілу. Гэта вы, маладыя, яшчэ спадзяецеся на выздараўленне. А мне ўсё адно: ці так — ці так...

Значыць, вось як было. Забралі майго мужа, Пятра, вясной сорак першага ў войска. Было ў яго ўжо педвучылішча за плячамі, працаваў настаўнікам у школе. Сказалі, што трэба яшчэ вывучыцца на малодшага камандзіра. Трэба — значыць трэба: бяда невялікая паасобку пабыць, мы ўжо два гады з ім пражылі, накахаліся ўволю, а дзяцей пакуль што не было...

У чэрвені, за тыдзень да вайны, некаторых мужчын з нашай мясцовасці, што былі ў войску, на адпачынак адпусцілі. Неяк, зусім нядаўна, чытала ў газеце, што вайскоўцаў тады спецыяльна дадому адправілі — паказаць, што Сталін вайны не баіцца... І я свайго чакала, але яго не пусцілі: нібыта пакінулі пісаць нейкі важны даклад для начальніка... Ну, а потым, памятаю, бягуць з сельсавета людзі: «Вайна! Вайна! Немцы напалі!» І пайшлі адступіць нашы праз вёску... Спачатку ішлі вялікімі калонамі... Потым атрадамі... невялікамі групамі...

Вось аднойчы пад вечар прыйшла група – чалавек
восем, усе маладыя хлопцы, але са старшыной. Дайшлі да
нашай хаты – а мы якраз на пачатку вёскі жылі – і ў нас
прыпыніліся. Вельмі ж здарожанья былі. Мой свёкар прынёс
у хату сена, патрусіў на падлогу. Салдацікі і ляглі адразу.
А старшына кажа: «Я такі стомлены, так хачу выспацца!..
Якую ноч ужо не сплю... Ці дазволіце мне легчы ў хляве на
гарышчы, на сене?..» Ну, канешне, дазволілі.

Тут якраз карову з поля прыгналі, свякроўка падаіла яе і
гаворыць: «Ідзі, Маруся, дай кожнаму па кубку малака». Я
спачатку салдатаў у хаце напаіла, потым у хлеў пайшла.
Зайшла, клічу: «Салдацік!» Маўчанне. Я па драбіне
паднялася крыху, зноў клічу: «Салдацік!» Ён маўчыць –
мусіць, спіць. Тады я на гарышча залезла і, у адной руцэ
трымаючы кубак з малаком, другой навобмацак шукаю
ўпоцемках яго. «Салдацік, салдацік!..» І раптам ён як дасць
рукой па кубку! Той і паляцеў у сена. Як схопіць мяне! Як
прыцісне – і пад сябе!.. Сэрца маё зайшлося, у галаве
памуцілася... Што рабіць?.. Раздзіраць яму твар
пазногцямі?.. Кусацца?.. Крычаць?.. Галасы чую на двары –
там жа людзі, свёкар мой, свякроў... Сорам які! А ён цалуе
мяне ўсю прагна – вусны, шыю, грудзі... І рукі яго гарачыя,
і сам ён увесь гарыць...

Не закрычала, не раздзерла яму твар... Быццам
самлела... Не ад страху – ад нейкага неверагоднага
вар'яцкага пачуцця. І так было млосна, так салодка!.. Два
гады з мужам пражыла, а такога ні разу не адчула. Быццам і
сапраўды нейкае д'ябальскае насланне... Ну, а потым толькі

хустку на валасах паправіла, кофту зашпіліла і бягом уніз з таго гарышча!

Зранку ён сваіх салдат пастроіў, даў каманду ісці. Я якраз у хляве была. Ён затрымаўся, зайшоў да мяне і кажа: «Запомні, калі не заб'юць, вярнуся пасля вайны, і нават калі з мужам будзеш, усё роўна забяру цябе...» І пабег даганяць сваіх. Потым – акупацыя, голад, вёску нашу спалілі... Так цяжка было будавацца пасля вайны, асабліва тым, чый мужык не вярнуўся... Мой не вярнуўся... Ні адзін, ні другі не вярнуўся... І ніколі больш з мужчынамі ў мяне нічога не было. А з кім? Добрых вайна павыбівала, а абы з кім – чаго чапацца. І за што Гасподзь пакараў такой хваробай? Усё выкрамсалі... Мусіць, за той грэх...

У палаце стаяла мёртвая цішыня. Маладзейшыя жанчыны, ашаломленыя гэтай нечаканай споведдзю, баяліся нават паварушыцца. Нарэшце Яніна нясмела спытала:

— А каго вы больш чакалі: мужа ці гэтага... залётнага?.. Данілаўна не адказала. Мусіць, ужо заснула.

Алена ДАШКЕВІЧ

ДАЧУШЦЫ АБ ШЧАСЦІ

Жнівеньскі цёплы дзень быў дужа прыемным. Паветра напоўнілася пахам квітнеючых сланечнікаў, мяты, мелісы, чабору, зверабоя і іншых цудоўных траў. Гаспадыня вырашчвала іх менавіта з лячэбнай мэтай у сваім садзе, каб эканоміць свой час на збор траў і быць упэўненай у тым, што яны экалагічна чыстыя. Гэта вельмі зручна, калі ўсе патрэбныя табе гаючыя травы растуць побач.

Дзянёк парадаваў жанчыну надвор'ем. Як матылёк, яна лётала па сваёй сядзібе, робячы розныя справы, покуль не стамілася. Але ж ці можна ў гэткі дзень проста пасядзець? Дзе табе... Па радыё перадалі, што зноў цэлы тыдзень будзе дождж. Вось добра, што паспела неабходныя травы сабраць, морквачку прапалоць, цыбульку прыбраць: яна так радуе вока, прасыхаючы на сонейку... Засталася яшчэ адна важная справа: трэба фасольку палускаць.

— Вось і адпачну, — падумала жанчына. Села на падворку і лускае.

— Мама! Мама, ты дзе? — пачуўся з хаты голас дачушкі.

— Я тут, Насцошка, на падворку.

Дзяўчынка выбегла з хаты. Падышла бліжэй і прысела на кукішкі.

— Давай табе дапамагу. Разам хутчэй будзе, — сказала яна маці.

Хвілінку моўчкі так лускалі. Жанчына аб нечым задумалася, а дзесяцігадовая Насценька, заўважыўшы гэта, сказала:

— Мама, а давай з табою пагаворым пра што-небудзь. Мне так хочацца з табою пагаварыць...

Маці лагодна паглядзела ёй у вочкі і пацікавілася, аб чым жа гэтак яе дзіця так хоча пагаварыць.

— Мм... мм... Ну, напрыклад... што такое шчасце? Якое яно?

Пытанне не з лёгкіх. Як тут адказаць дзіцяці на яго? Не скажаш жа ёй пачыгаць пра шчасце ў тлумачальным слоўніку Ушакова, ці, увогуле, пашукаць гэтую інфармацыю ў інтэрнэце.

— Шчасце... разумееш, Насцюшка, яно для кожнага чалавека сваё.

Для ўсіх людзей яно ў большасці рознае.

— Як гэта? У кагосьці вялікае, а ў кагосьці маленькае? Ці, можа, яно каляровае?

— Можа, для некаторых людзей яно і так. Але ж я хацела табе сказаць, што шчасце залежыць ад таго, што чалавек цэніць у сваім жыцці, ад таго, што для яго найдаражэй, ад таго, што, ці каго, ён любіць больш за усё...

— Я зразумела! Мы з Лізанькай — тваё шчасце! Так? Ты ж сама кажаш, што любіш нас больш за ўсё на свеце!

— Канешне, вы і ёсць маё самае сапраўднае шчасце. Але для многіх людзей пошук шчасця аказваецца справай усяго жыцця.

— Я не зусім разумею. Як гэта? Вось у мяне сёння

добры настрой: ты мне ўсміхаешся, Лізанька бегае задаволеная цацкай, татка з працы хутка вернецца і прывязе мне падарунак — кнігу, аб якой я так марыла, пра Мюнхгаўзэна... Я такая шчаслівая! Навошта шукаць шчасце, калі яно тут побач, разам з намі?

— Яно сапраўды так, але, справа ў тым, што чалавек можа жыць і быць упэўненым тым, што ён нешчаслівы. Пры гэтым, ён яшчэ і вельмі пакутуе ад гэтага, бо пачынае верыць у тое, што сам сабе прыдумаў: у нейкі свой дрэнны лёс, у тое, што яго праследуюць няўдачы, што вакол яго толькі злыя людзі... І ён сапраўды становіцца нешчаслівым. Ён не адчувае прагі да жыцця, радасці ад яе кожнай хвілінкі. І, ведаеш, гэта сапраўдная бяда для такога чалавека.

— І што ж рабіць?

— На жаль, не кожны чалавек знаходзіць выйсце з гэтага становішча самастойна. Хтосьці своечасова пачынае разумець, што так жыць нельга, а каму трэба прайсці часам цяжкі жыццёвы іспыт, каб зразумець, у чым яно тое шчасце, і затрымаць яго ў далоньках. А хтосьці і не паспявае...

— Мама, я не разумею, які іспыт? Раскажы.

— Напрыклад, жыў сабе мужчына, меў жонку і дачку, жыў у сваёй кватэры, меў машыну... Усё было, толькі жыві і будзь задаволены. Але ён не цаніў сям'ю. Здрадзіў ёй: жыў для сябе адзінага, бавіў вольную гадзінку з сябрамі і палюбоўніцамі. Але ў адзін дзень яго дачка трапіла ў лякарню — яна захварэла на рак. Гэта навіна перавярнула яго мысленне цалкам. Ён зразумеў, што шчасце было побач,

але ён яго фактычна страціў... Пасля пахавання дачкі жонка надоўга трапіла ў лякарню.

— Жакі якія... Мама, што ты мне расказваеш...

— Гэта жыццё, а не жакі. А вось гісторыя пра жанчыну, якая для многіх здаецца нешчаслівай. Але тут як паглядзець. Маладая дзяўчына была здаровая і вясёлая. Нельга сказаць, што жыццё ўсё ёй на сподачку падносіла, не. Скончыўшы ўніверсітэт, яна паехала працаваць у Амерыку. Праз некалькі гадоў вярнулася на Радзіму з добрымі грашыма, але з часткова страчаным здароўем. Мела тут свой бізнес. Закахалася. Здаецца ўсё добра.

Так яно і было. Дзяўчына ніколі не падала духам, цаніла тое, што мела. Але так здарылася, што ад вялікага кахання нарадзілася дзіця. Татка немаўляткі раптам знік за мяжу. Цяпер ужо мамачка бачыла іншае — большае шчасце — сваю дачушку. Канешне, без дапамогі бацькоў ёй было б вельмі цяжка... Яны таксама склалі яе шчасце... Здаецца, жыццё наладжваецца. З'явіўся новы сэнс.

Калі дачушцы споўнілася два з паловай гады, яе мамка захворвае на дыябет і... жыццё пачынаецца зноў пановай, толькі цяпер яшчэ з неразлучнымі сябрамі інсулінам і шпрыцамі... Гэта не жарт. Дзякуй богу, што ёсць інсулін, і чалавек можа жыць. Дзяўчына вытрымала цяжкі перыяд прыняцця гэтага захворвання, адаптацыі да новага ладу жыцця, дапамагла сваім родным зразумець, як жыць далей і, увогуле, што яна моцная і хоча жыць, яна будзе жыць... Канешне, з'явіліся нечаканыя цяжкасці з працаўладкаваннем. Яна аказалася без грошай, бо бізнес